

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1985. – *Südostansicht der Kirche.*

LEJRSKOV KIRKE

ANST HERRED

Sognet hed oprindelig Erst,[1] muligvis efter en forsvunden by ved kirken. Navnet Lejrskov efter landsbyen, hvor præstegården lå, blev først almindeligt i 1600'rne.[2] En sognepræst i Erst nævnes 1280 og 1482,[3] en kapellan til Erst kirke 1492 og 1494.[4] I kirkelisten i Ribe Oldemoder (midten af 1300'rne) er kirken sat til en afgift på 4 skilling sølv (jfr. s. 1020).

Kirken var viet *Skt. Crispin og Crispinian.*[5] 1542 bevidnedes det ved Anst herredsting, at Sebe Gumsen i sin tid havde givet en halv otting jord på Højrup mark til en lovsang for *Vor Frue †alter* i Erst kirke.[6] – Sognet har i det mindste siden 1500'rne været hovedsogn til Jordrup.[7]

1712 solgte kronen kirken (dvs. kirketienden med vedligeholdelsespligten) til byfoged i Fredericia Lauritz Henriksen Ammitzbøll, men købte den 1721 tilbage fra Ammitzbølls enke, Catharina Iversdatter Erritzøe.[8] Kirken hørte herefter under Koldinghus rytterdistrikt til 1765, hvor den blev solgt på auktion til etatsråd Jacob Lowson. Han overdrog den 1769 til sin svoger, kommerceråd Riis.[9] Lowsons hustru Charlotte Amalie, født Riis, beholdt en andel i kirken og solgte den 1781 til sognets præst Christen Fabritius. Dennes enke afhændede 1790 kirken til sognemændene i Lejrskov by, alle selvejerbønder.[10] Kirken overgik til selveje 1913.

Kongen bad 1567 lensmanden Axel Viffert undersøge kirkerne i Anst og Erst (Lejrskov), som ifølge kirkeværgerne var i fare for at falde ned, hvis de ikke snart blev hjulpet. Hvis oplysningerne var rigtige, skulle han lade værgerne beholde kirkens part af tienden for det indeværende år til istandsættelse.[11] – Kirkens regnskab er bevaret 1617-56,[12] indbundet i et antiphonale af pergament (fig. 40) fra 1400'rne.[13]

De tre militære besættelser af Jylland i 1600'rne berørte alle kirke og sogn. Under Kejserkrigen 1627-29 betaltes tre »frantøske« ryttere for at have pågrebet en tyv, der havde stjålet kalk og disk.[14] Under Torstens-

Fig. 2. Matrikelkort 1:10000, målt af F. Smith 1821. Rettelser medtaget indtil 1853. Kopieret af Anna Thorsen. – *Katasterkarte.*

sonfejden 1643-45 blev den ene alterstage stjålet; fjenderne slog vinduerne ud, sønderslog låsen for kirkedøren og brød dele af gulvet op.[12] Under svenskekrigene opholdt sognepræsten, magister Niels Kragelund, sig 1658-59 en tid i tårnet.[15] – Våbenhuset var o. 1640 udsat for en *brand.*

Mønter. I forbindelse med kirkens restaurering 1950 fandtes fire mønter i gulvet: tre danske slået under henholdsvis Valdemar Sejr, Frederik III og Frederik VII samt en Nyrnberg regnepenning fra 1586-1635.[16] Mønterne er deponeret i Museet på Koldinghus.

Sagn. Ifølge Danske Atlas skulle kirken tidligere have stået nærmere ved byen på et sted, hvis jorde endnu hedder Erst. – I en eng i Ferup, i sognets østre del, fandtes en vældig sten, kastet af en trold i Lejrskov kirketårn efter Almind kirke. Klokkeringningen havde fordrevet trolden fra hans høj i Almind sogn. I stenen var mærker efter troldens fingre.[17]

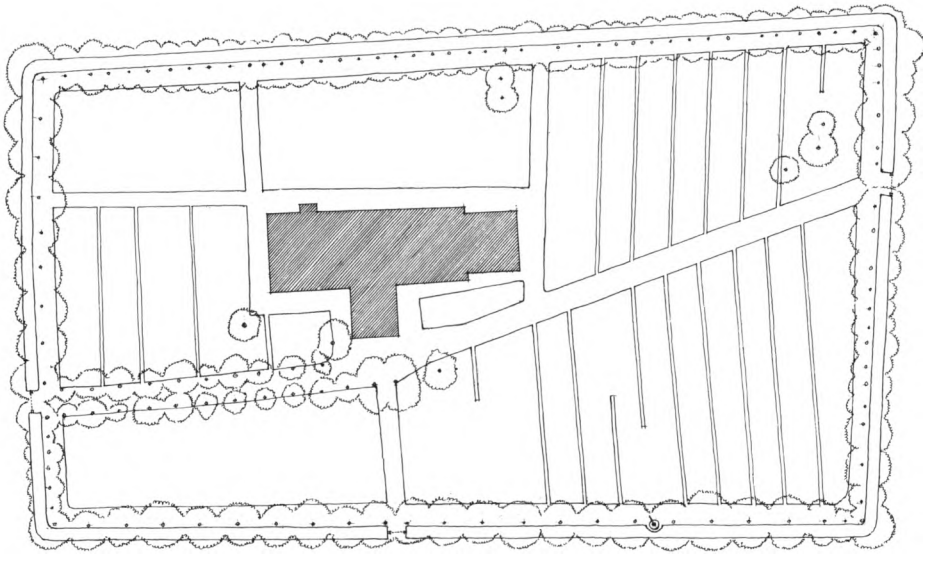

Fig. 3. Grundplan af kirkegård 1:1000. Målt af Bygmesterskolen i Kolding 1933. Kunstakademiet. – *Friedhof, 1933.*

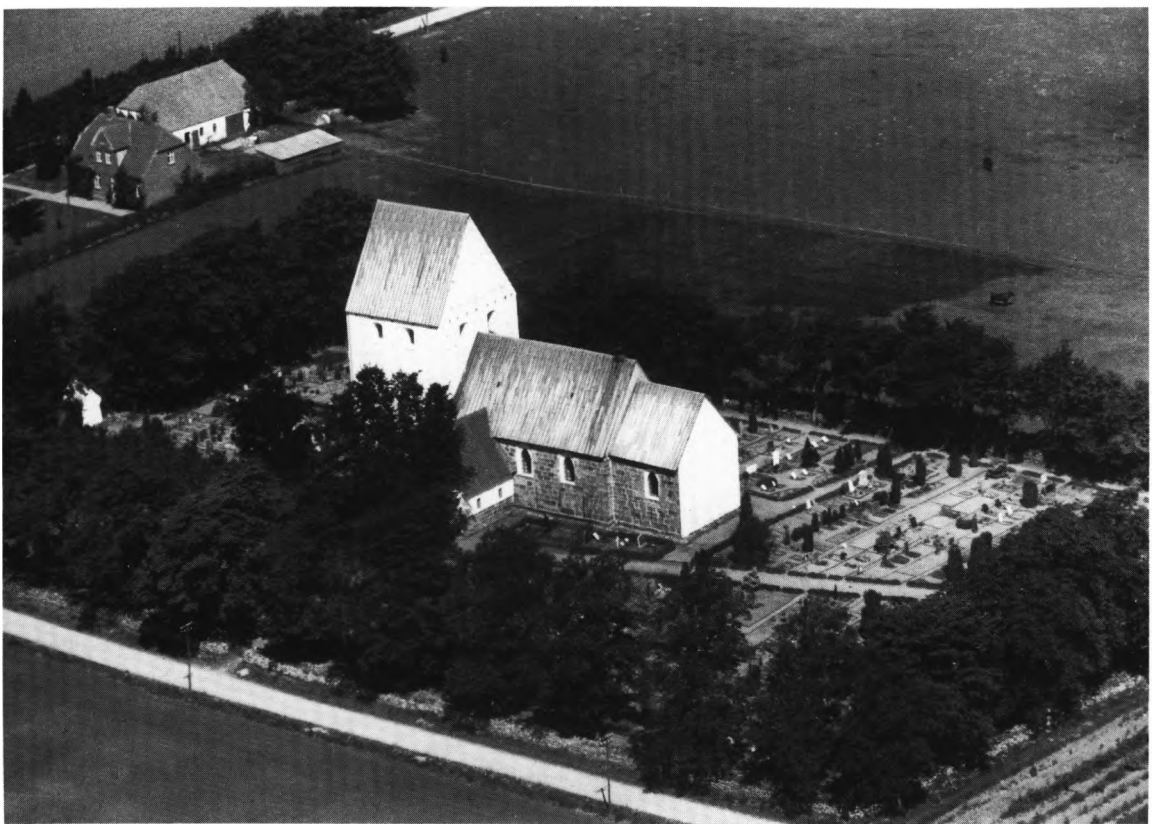

Fig. 4. Luftfoto af kirken og kirkegården set fra sydøst. Sylvest Jensen fot. 1947. Det kgl. Bibliotek. Træerne indenfor kirkegårdsdigerne (jfr. fig. 43) er siden udskiftet med birketræer og paradisæbler, og alléen sydvest for våbenhuset er fældet. – *Luftaufnahme von Kirche und Friedhof Südostansicht.*

Kirken ligger højt og frit ca. 1 km nordøst for landsbyen Lejrskov.[18] Fra kirken er der et vidtstrakt udsyn mod syd, ned mod Åkær å, som danner skel imod Anst og Skanderup sogne. Ådalen er en fortsættelse af Kolding fjords tunneldal, hvis nordre side følges af vejen fra Kolding til Ribe.

Den rektangulære *kirkegård* (fig. 3) har bevaret sine gamle grænser, markeret ved brede, dobbelte kampestensdiger. En mindre udvidelse ud for vestdigets nordre del er taget i brug 1976. Kirkegårdens *hovedindgang* i vestdigets søndre del lukkes af nyere jerngitterfløje mellem granitpiller, vistnok fra 1862.[19] En port midt i syddiget er udført på samme måde, mens en låge i østdigets nordre del lukkes med et gitter af jernspyd. Langs digernes inderside er o. 1970 plantet en række birketræer samt enkelte paradisæbletræer. Ud for norddiget er der tillige et læhegn af bøg. En første beplantning blev foretaget i forbindelse med kirkegårdens regulering og inddeling i faste, nummererede gravsteder o. 1880.[20]

†*Indgange.* Foruden kirkegårdsporten i vest, nævnt første gang 1621,[12] var der i ældre tid låger i både nord, øst og syd, såkaldte »stetter«, med †*riste* i bunden. Stetterne, hvoraf den nordre blev sløjfet 1866,[21] var i 1600'rne murede og teglhængte portaler med kamme (»tindinger«);[12] men 1700 hedder det i et kirkesyn, at kun én er af sten, de to øvrige af træ.[22]

Et *kirkehus* vest for pladsen foran kirkegårdens hovedindgang er ligesom en nu nedbrudt †*kirkestald* opført efter matrikelkortets opmåling 1821. Et hvidtet og teglhængt *ligkapel* udenfor vestdiget er fra o. 1940.

Fig. 5. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1985. – *Nordostansicht der Kirche.*

BYGNING

Kirken er en romansk kvaderstensbygning, bestående af kor og skib,[23] med to senmiddelalderlige tilføjelser: et våbenhus foran skibets syddør og et for egnen meget stort tårn i vest. Orienteringen er omtrent solret.

Kirken er rejst på det højeste punkt på et østvest vendt bakkedrag. Den i sig selv ret anselige *romanske bygning* trykkes af tårnet, så man udefra ikke helt oplever bygningens format. Planen viser, at skibets langmure divergerer en del mod vest, hvor gavlen indvendig er 0,5 m bredere end i øst. Koret, hvis østgavl blev gjort tyndere ved en ommuring i tegl 1856, er formentlig afsat som et indvendigt kvadrat; den udvendige bredde svarer til skibets indvendige bredde i vest.

Materialer og teknik. Murene[24] i den velbyggede og velbevarede kvaderstenskirke hviler på en *skråkantsokkel* (jfr. s. 2364, fig. 18), der trods ommuringen også er bevaret under korets østgavl. Kirkens nordside, der har bevaret sine oprindelige åbninger, synes kun i ringe omfang at være omsat, hvorimod partier af sydsiden formentlig er sat om i flere omgange. Som vanligt er de største kvaderstensformater brugt forneden, hvor de første fire skifter over soklen måler henholdsvis 49, 42, 42 og 42 cm. Kvadrene i skibets sydside, set fra våbenhusloftet, står uden puds og hvidtekalk og med meget tynde fuger. Skiftegangen i nordsiden viser, at byggeriet er begyndt østfra. I første omgang har man rejst koret og triumfmuren samt den østligste del af langmurene. I korets ottende skifte veksler højkantstillede kvadre med mindre, dobbelte skif-

ter. Kor og skib har samme højde, med murkronen knap 5,5 over skråkantsoklen. I forbindelse med tårnbyggeriet synes alle vestgavlens kvadre taget ud og genanvendt nederst i tårnet. Den nordvestre hjørnekvader er stadig på plads og viser, at gavlen har haft samme tykkelse som skibets langmure.

I skibets østre *gavltrekant,* der som væggene er af marksten, sidder i midten en fladbuet dør, 170×95 cm, med sider og buestik af rhinske *tufsten.* Den øverste gavlspids er ommuret i tegl ligesom det er tilfældet med spidsen i den indadtil aftrappede vestgavl.

Vinduerne er små og højtsiddende, med monolitte overliggere og sålbænksten. I koret er bevaret et vindue midt i nordsiden, genåbnet 1950. Korets sydside har efter alt at dømme haft to vinduer, hvoraf det vestre nu står som en udvendig blænding, mens det østre er erstattet af et større vindue. To vinduer i skibets sydside er ligeledes opslugt af større vinduer. I skibets nordside er to vinduer øst for døren genåbnet 1865[19] og forsynet med små støbejernsrammer. Rammerne er anbragt nær ydersiden og lysningerne formodentlig noget udvidet. Over den tilmurede norddør er en rundbuet, retkantet *niche,* 112×62 cm og 4-7 cm dyb. Den svarer i størrelse og form til skibets vinduer og omgives på hver side af to almindelige kvadre, der imidlertid ikke er smigede, men vinkelret indhugget ligesom den rundbuede overligger og sålbænkstenen. Nichen savner en parallel over syddøren, hvor muren er glat, og F. Uldall opfattede 1887 den »mærkelige, oprindelige vinduesblænding« som enestående blandt de jyske granitkirker. Nichen er imidlertid ikke vist på en pennetegning fra 1861 (fig. 42), hvorfor det er tænkeligt, at den først er kommet til i forbindelse med åbningen af de østre vinduer 1865. Indvendig kan forstyrrelser i murværket antyde, at der tidligere har været et vindue på dette sted.

En løs vinduesoverligger, indsat nederst i våbenhusets vestside, er 56 cm bred i lysningen, målt i flugt med ydersiden, svarende til 2 jyske fod.

Dørene, anbragt lige overfor hinanden i skibets vestende, er udformet som rundbuede, udvendig falsede portaler, der bryder bygningens skråkantede sokkel. Sydportalen (fig. 12 og 13) er retableret af arkitekt Holger Mundt 1950, efter at de kvadersatte karme var fjernet godt 20 år tidligere ved indsættelsen af en ny og større dørfløj. Den udvendige bue, dannet af et kilestensstik, var ifølge F. Uldalls opmåling 1896 (fig. 13) svagt tilspidset.[25] Stikkets underside beskriver nu en rund bue, mens oversiden skjules af vå-

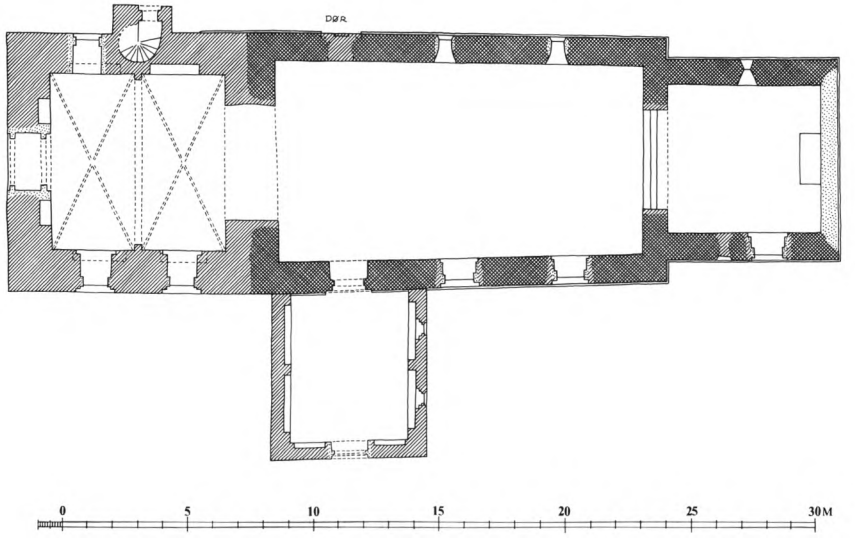

Fig. 6. Grundplan 1:300, tegnet af Marianne Nielsen 1991 på grundlag af opmåling af Bygmesterskolen i Kolding 1932, suppleret af Holger Mundt 1949 og Ib Teglborg 1991. – *Grundriss.*

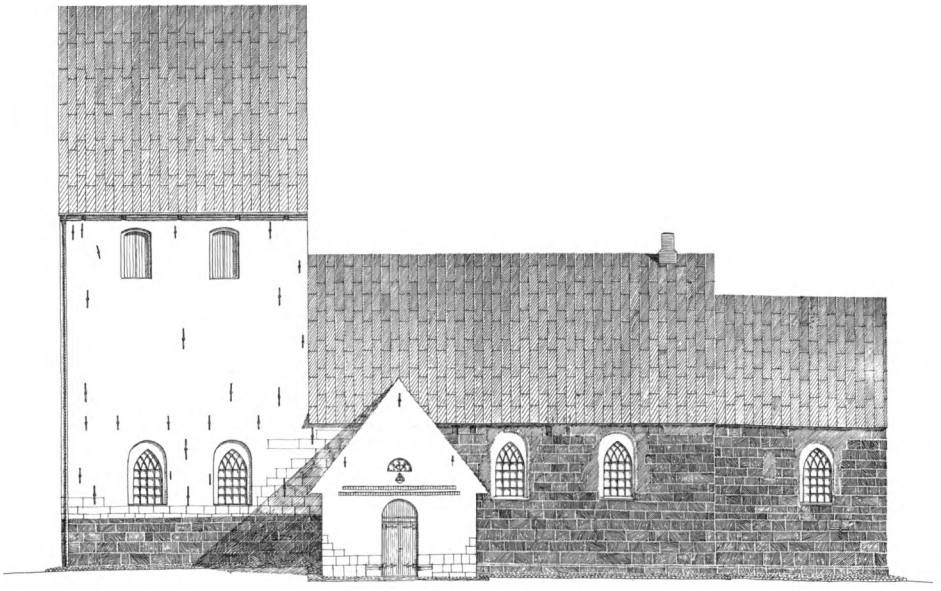

Fig. 7. Kirkens sydside 1:300, målt og tegnet af Bygmesterskolen i Kolding 1932. Kunstakademiet. – *Südseite der Kirche.*

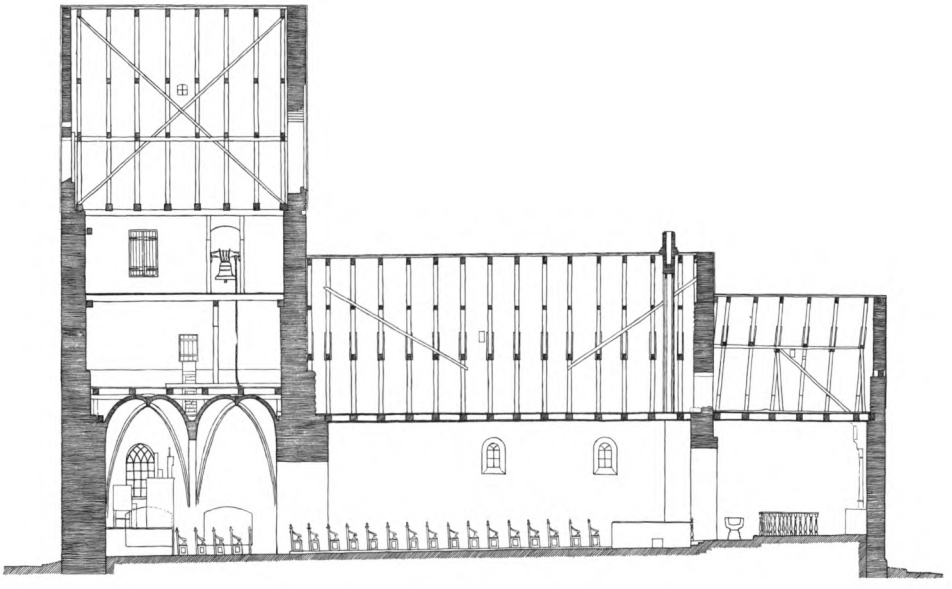

Fig. 8. Længdesnit gennem kirken set mod nord. 1:300. Målt og tegnet af Bygmesterskolen i Kolding 1932. – *Längsschnitt durch Kirche gegen Norden* .

benhusets loft. Den vandret afdækkede dør, der smalner til opefter, er indvendig sat af hjørnehuggede kvadre. I vægfladen over den retkantede overligger er muren forstærket med en aflastningsbue af kvadre.

Den tilmurede, lidt smallere[26] nordportal står udvendig med en rund bue dannet af fem kilesten. Tilmuringen er udvendig foretaget med granitkvadre, indvendig med munkesten.

Indre. Rummene dækkes af flade lofter med gamle bjælker af eg (se ndf.). Væggene er af rå og kløvede marksten, undtagen triumfmuren, der er sat af kvadre. Den brede runde korbue er udvidet og ommuret med munkesten, sandsyn-

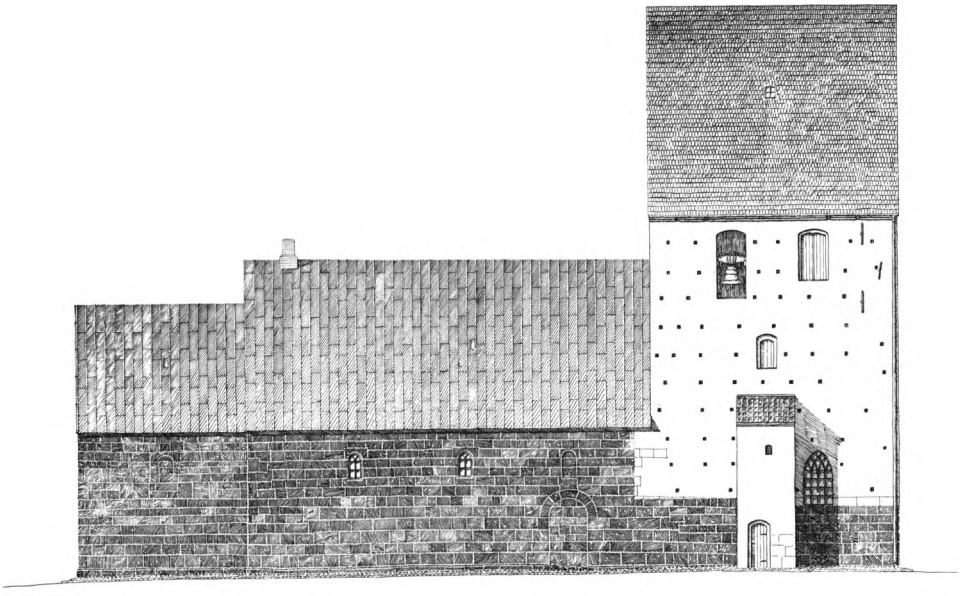

Fig. 9. Kirkens nordside 1:300, målt og tegnet af Bygmesterskolen i kolding 1932. Kunstakademiet. – *Nordseite der Kirche.*

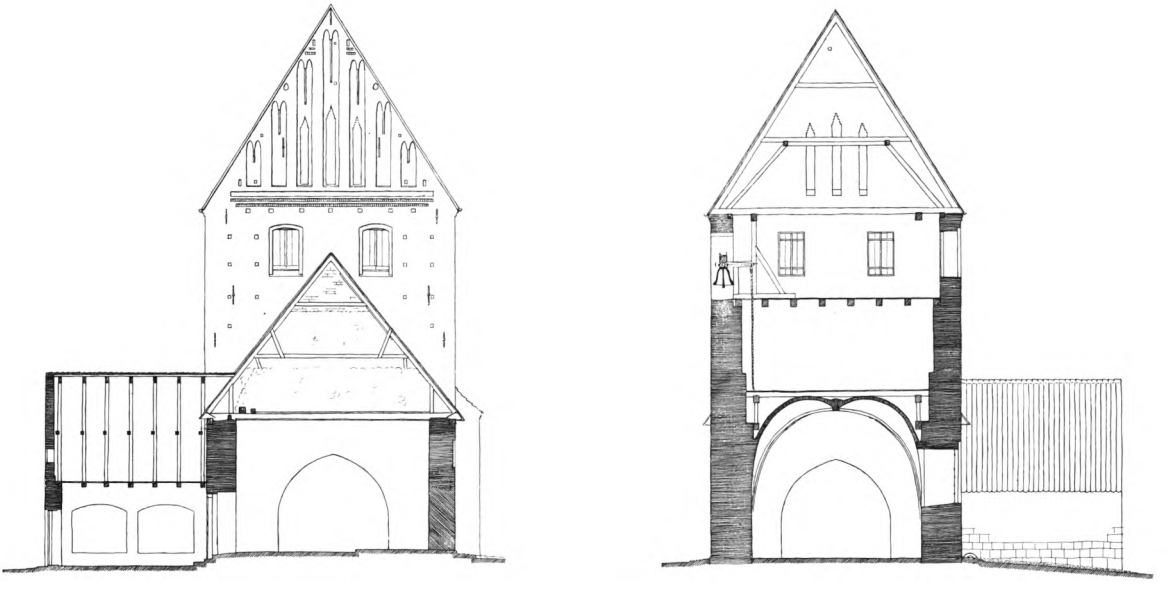

Fig. 10-11. 10. Tværsnit gennem skibet set mod vest. 11. Snit gennem tårnet set mod øst. 1:300. Målt og tegnet af Bygmesterskolen i Kolding 1932. Kunstakademiet. – *10. Querschnitt durch Schiff. 11. Schnitt durch Turm.*

ligvis i senmiddelalderen. Under restaureringen 1950 blev fundamentet til den nordre vange fremdraget ca. 0,9 m inden for den nuværende.[27] Den oprindelige koråbning har altså været noget smallere. To profilerede hjørnesokkelkvadre (jfr. s. 2364, fig. 20), nu indsat på hver sin side af våbenhusdøren, kan – som foreslået af Uldall – stamme fra korbuens sokkel.[28] Kvadrene har hjørneknopper udformet som (vædder?)hoveder.

Tagværker. Af tømmeret over koret er kun spærene af eg, resten af fyr. Nordsiden er forankret med en bjælke gennem triumfmuren, formodentlig den 12 alen lange eg, der indkøbtes

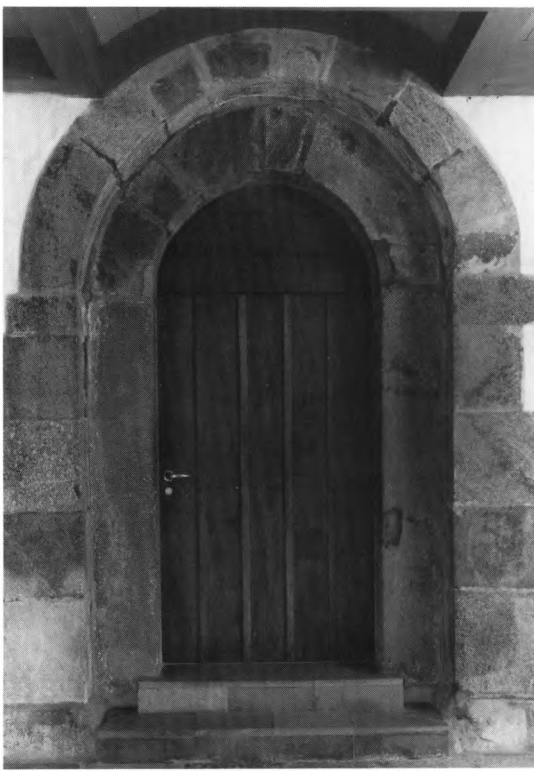

Fig. 12. Syddøren set fra ydersiden (s. 2419). NE fot. 1985. – *Das Südportal, von aussen gesehen.*

1652.[12] Skibets egetagværk har dobbelt lag hanebånd med tappede samlinger. Spærfagene er nummereret på vestsiden fra vest mod øst med romertal i syd og firkantstik i nord. Tagværket er afstivet med stormlægter.

Senmiddelalderlige ændringer og tilføjelser. Bortset fra ommuringen af korbuen og en udvidelse af sydsidens vinduer synes den romanske bygning ikke at være undergået større ændringer. Tårnet er opført relativt sent, formodentlig o. 1525-50, og våbenhuset er muligvis fra samme tid, idet de romanske kvadre, som indgår i det, formentlig stammer fra skibets vestgavl. De to tilbygninger ændrede kirkens bygningskrop. Frem til en større istandsættelse 1764 (se ndf.) stod våbenhus og tårn (men tilsyneladende ikke korets og skibets gavle) med teglhængte †*gavlkamme*. I regnskaberne omtales de som »tindinger«, hvad der formodentlig dækker over, at de var udformet som kamtakker.

Det store *tårn* er efter den bevarede, blændingsprydede østgavl at dømme muligvis opført af en fynsk murermester (jfr. ndf.). Tårnet er jævnbredt med skibet og bygget af munkesten i munkeskifte over et større parti granitkvadre, hentet fra skibets vestgavl. De kraftige mure er ved grunden 1,7 m tykke og aftrappes opad i det indvendige. I forbindelse med byggeriet blev skibets vestgavl gennembrudt og forstærket med ca. en meter. Tårnets syd- og vestside er skalmuret og det øverste helt ommuret 1764[29] og 1797 (det sidste årstal angivet med jernankre i vestre gavlspids). De velbevarede facader i øst og nord præges af de mange åbne bomhuller, anbragt i vandrette lag i godt en meters afstand.

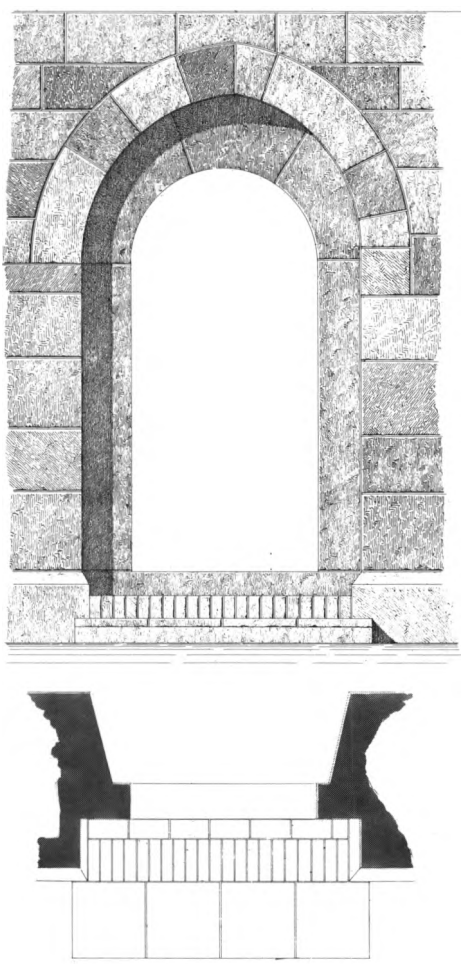

Fig. 13. Syddøren. Sydside og grundplan 1:50. Målt og tegnet af F. Uldall 1896. – *Das Südportal. Südseite und Grundriss.*

Tårnrummet (fig. 15), der forbindes med skibet med en bred, spids bue, dækkes af to samtidige, højryggede krydshvælv. Kapperne udspringer af væggene og hviler på halvstens ribber og en helstens, rund gjordbue. I hver af de tre frie sider er der to lave fladbuede, halvanden stens dybe sparenicher. De to vestre er ommuret og gjort mindre i forbindelse med etableringen af en dør 1950. Rummet får lys gennem to rundbuede, ud- og indvendig falsede vinduer i syd, anbragt over de to nicher. Et vindue i nordsiden af vestre hvælvfag er kommet til o. 1865.

Adgangen til de øvre stokværk går via et trappehus midt i nordsiden, hvis øverste halvdel, formentlig i 1700'rne, er ommuret med små sten. Gennem en fladbuet, falset dør kommer man ind til den stejle, højredrejede trappe med ommurede, høje trin, mens en ommuret, retkantet overdør leder ind til mellemstokværket. I dettes munkestensmurværk indgår en del marksten. Det store rum får lys gennem et fladbuet, falset vindue i nordsiden, over trappen.

Klokkestokværkets syd- og vestside er ommuret under genanvendelse af de gamle munkesten. Etagen har ialt otte glamhuller, to i hvert verdenshjørne. De oprindelige, i øst og nord, er fladbuede og udvendig falsede; dog er nordsidens østre lydhul, hvori klokken hænger, udhugget i bunden og i bredden. Sydsidens nymurede glamhuller (fra 1764?) efterligner de gamle, mens de vestre, der er fra gavlspidsens ommuring 1797, mangler den udvendige fals.

Den bevarede, østre gavlspids, der indtil 1764 stod med murede kamme, prydes af syv rundbuede høj blændinger, foroven delt med hængestave. Under blændingerne er der et vandret, forsænket bånd og herunder to savskifter, delt af et almindeligt skifte. De tre midterste blændinger indeholder hver en smal lysspræk, hvoraf den midterste er lidt højere end de øvrige. Åbningerne afsluttes med et stejlt spærstik, et karakteristisk træk, kendt fra flere jævngamle, fynske kirketårne.[30] Det er derfor muligt, at tårnet er opført af et murersjak fra Fyn.

Taget er stadig tækket med bly på sydsiden, mens skifer 1884 har afløst tagsten på nordsiden.[21] Brugen af forskellige materialer, bly i syd og tegl i nord, rækker i det mindste tilbage til begyndelsen af 1600'rne.

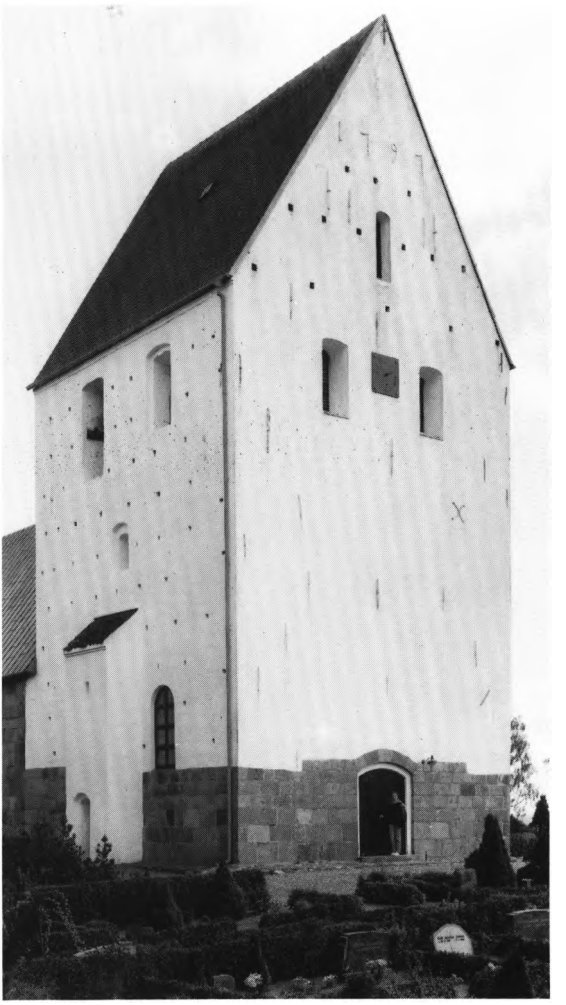

Fig. 14. Tårnet set fra nordvest. NE fot. 1991. – *Der Turm von Nordwesten.*

Tårnets vedligeholdelse belyses af regnskaberne: 1631 blev søndre og vestre side istandsat »fra jorden til blyet«, og 1651 blev tindingerne på østre og vestre gavl opmuret af ny og dækket med 160 nyindkøbte »hulsten«,[12] dvs. såkaldte »munke og nonner«-tagsten. Tømmeret blev 1700 betegnet som brøstfældigt,[22] og 1750 udskiftede Christoffer tømmermand bjælkelaget over mellem- og klokkestokværk med »pommersk« og »gullandsk« tømmer,[31] formodentlig det tømmer, der stadig ligger i tårnet. Kirkens hovedreparation i sommeren 1764 under ledelse af murermester Christian Thomasen i Kolding

Fig. 15. Tårnrummet set mod vest (s. 2423). NE fot. 1985. – *Turmraum gegen Westen.*

omfattede betydelige arbejder på tårnet, som da var »ganske brøstfældig og formulsket«. Efter fjernelsen af gavlkammene blev taget trukket ud i flugt med muren; i vest blev hele gavltrekanten taget ned og muret op igen i to stens tykkelse. Størstedelen af sydvestre hjørne blev nyopmuret og sydsiden skalmuret. Ellers blev tårnet overalt »udhugget, afspækket og ren afskuret«.[29] Til trods for denne reparation blev der allerede en generation senere, i 1797, foretaget omfattende skalmuringer.[32]

Det rummelige *våbenhus,* 1631 kaldet for »skrifthuset«,[12] er rejst af munkesten over trefire skifter granitkvadre. Den glatte gavltrekant er ommuret med små sten 1764.[29] To savskifter i bjælkehøjde er en rest af den oprindelig kamtakkede gavls udsmykning.[33] Den rundbuede dør i syd er ommuret og udvidet. I væggene er der i hver af de tre sider to fladbuede sparenicher, hvoraf de østre hver indeholder et fladbuet og falset vindue. De to nicher på hver sin side af døren optages nu af skabe. Rummet dækkes af

Fig. 16. Kirken set fra nordøst. G. V. Blom fot. 1897. – *Die Kirche von Nordosten.*

et gråmalet bjælkeloft, og i gulvet ligger ølandsfliser, 1862 kaldet for »svenske fliser«.[19] En *bænk,* muret 1652,[12] blev senest 1863 afløst af en træbænk. Provsten ønskede 1909 en kulbunke til kakkelovnen fjernet fra våbenhuset.[21]

Våbenhuset er nu som tidligere tækket med tegl. En »skorsten«, nævnt 1859 og 1887,[21] viser, at det ligesom våbenhuset i Bække har haft en †*kamin,* som formentlig er blevet brugt til omsmeltning af tagbly. 1700[22] oplyses det, at våbenhuset fik stentag efter en *brand* 60 år tidligere, dvs. o. 1640. Branden har også berørt skibets tag nærmest våbenhuset, hvor nogle af spærene har brandspor. Nogle af kvadrene i skibets sydside, ind mod våbenhusets loft, er afskallede og har rester af smeltet bly.

Lofter. I koret opsattes 1620-21 et †*kassetteloft,* i arkivalierne omtalt som et »panelloft« (1651)[12] eller »panelværk« (1700).[22] En snedkermester fra Kolding gjorde sammen med to svende »panelet under loftet« og var på kost i 36 søgne- og seks helligdage. Der indkøbtes tørrede brædder, og en maler, også fra Kolding, strøg loftet med »fernis og farve«.[12] Det blev sat i stand 1652, men var 1700 ødelagt af tagdryppen og 1713 så brøstfældigt, at 32 »panelruder« behøvede reparation.[22] 1729 blev loftet lagt om og forsynet med nye »tavler«.[34] Kassetteloftet, der vel har lignet de bevarede lofter i Bække (s. 2394) og Anst, var nedtaget inden 1862, da loftet bestod af påsømmede brædder.

Skibet fik 1860[21] gipsloft, og inden Helms' besøg 1874 var også korets loft gipset. Længdesnittet (fig. 8) viser, at der foruden de påsømmede brædder også var et øvre bræddelag, hvilende på bjælkernes overside. I forbindelse med

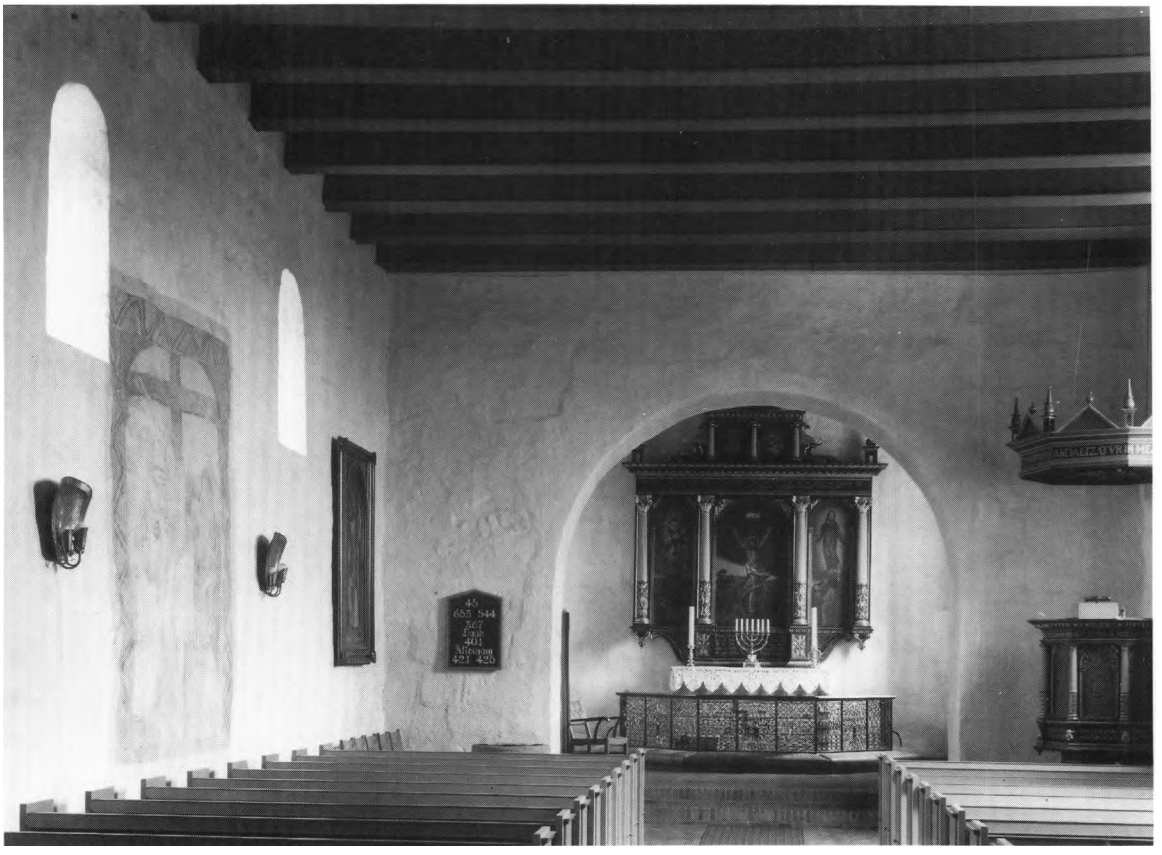

Fig. 17. Indre set mod øst. Erik Horskjær fot. 1970. – *Innenansicht gegen Osten.*

restaureringen 1950 blev gipsdækket taget ned og bjælkelaget frilagt.

Istandsættelser og vedligeholdelse. Kirkeværgerne klagede 1567 til kongen over kirkens dårlige tilstand (jfr. historisk indledning). De tilbagevendende, større og mindre reparationer på tag og murværk, vinduer, lofter og gulve afspejles fra 1617 til 1656 i de bevarede regnskaber, der tillige giver os navnene på nogle af de håndværkere – som oftest fra Kolding – der arbejdede på kirken. I forbindelse med kassetteloftets opsætning 1620-21 hvidtede en murermester og en karl »al kirken og koret« og lagde nyt gulv af fliser og mursten. Det følgende år istandsatte Jørgen murermester kirken og kirkegården i 17 dage med to svende, en kalkslager og to pligtskarle, og 1631, fra 27. juni til 13. august, forfærdigede han tårnet. 1636 arbejdede murermester Mads Jørgensen i Kolding igen på tårnet, og reparerede bl.a. kamtakkerne.[12]

I den tid, kirken hørte under rytterdistriktet (1721-65), hentedes håndværkerne til dels fra Skanderborgegnen. Murermester Niels Andersen fra Mesing reparerede 1741-42 våbenhus og tårn, og blytækker Caspar Petersen fra Skanderborg omstøbte taget på kor og skib. Under en *hovedreparation 1764* med murermester Christian Thomasen fra Kolding som »entreprenør« blev som nævnt kamtakkerne over våbenhus og tårn taget ned, hvorved kirken i store træk fik den skikkelse, vi kender i dag.[29] – 1844 påtog murermester Makholm i Kolding sig at vedligeholde kirken de følgende ti år.[20] 1856 blev den kvaderklædte korgavl, der hældede 22 cm ud over soklen, ommuret med mursten, og samtidig blev kvadrene i korets sydside omsat.[21]

Vinduerne i skibets sydside blev, formentlig i 1500'rne, udvidet til store, rundbuede åbninger, svarende til dem i tårnets sydside. Trækarmene med blyindfattede ruder blev med års mellem-

rum repareret af glarmestre fra Kolding: 1743 af Nicolai Gotfried Primon, 1744 af Marius Christian Flek og 1764 igen af Nicolai Primon.[29] I de store murede åbninger indsattes 1865[19] spidsbuede støbejernsrammer, og i forbindelse hermed blev der brudt et ekstra, sjette vindue i tårnets nordside.

Gulve. 1620-21 blev gulvet fra koret til kirkedøren lagt med nye »astrag« (fliser) og teglsten.[12] 1746[29] blev gulvet lagt om over nogle begravelsessteder, men igen 1791 var det ujævnt og skulle repareres.[35] 1851 lagde man brædde-gulv i midtgangen, mens der stadig var stengulv under stolene.[21] 1875[21] blev korgulvet fornyet med hårdtbrændte, kvadratiske fliser, som inden 1903 også var lagt i skibet.

Kirken fik sit nuværende udseende ved en gennemgribende *restaurering 1950,* ledet af arkitekt Holger Mundt, Sønderborg.[36] Vinduernes spidsbuede støbejernsrammer blev afløst af rundbuede trækarme, efter at de smigede åbninger i kor og skib indvendig var udstyret med en fals svarende til de to vinduer i tårnets sydside. Syddøren blev genskabt som en romansk portal ved genindsættelsen af de gamle karme, mens der til gengæld blev etableret en ekstra indgang gennem tårnets vestside. Lofternes gipsdække blev fjernet, så de nu fremtræder med synlige, indklædte bjælker og profilerede brædder, malet i to nuancer. Væggene blev nypudset efter først at være afbanket for løst siddende kalk og puds, et arbejde, der ledte til fundet af senmiddelalderlige kalkmalerier. Skibets gulv blev sænket og sammen med korgulvet lagt med røde mursten på fladen i sildebensmønster.[37]

Opvarmning. En kakkelovn, opstillet 1881 i skibets nordøstre hjørne, blev fornyet 1902[19] og senere erstattet af en kalorifer, som ved restaureringen 1950 er afløst af elektrisk varme. Ved samme lejlighed nedtog man en skorstenspibe over skibets østgavl.

I den velholdte kirke står kvaderstenspartierne i blank mur,[38] mens teglstensmurene er hvidtet. Ligesom i Jordrup (s. 2457) var tårnet i 1600'rne kalket med en brunrød farve.[39] Der medgik således 1651 60 skålpund »brunrødt« til murernes arbejde.[12] Der er blytag over kor og skib og på tårnets sydside, mens nordsiden er tækket med skifer. Våbenhuset har tegltag.

Fig. 18. Korsfæstelsen. Kalkmaleri fra o. 1525 på skibets nordvæg (s. 2427). Usigneret og udateret akvarel (Egmont Lind 1950?) – *Kreuzigung. Wandmalerei um 1525. Nördliche Langhauswand. Aquarell ohne Signatur und Datum.*

KALKMALERIER

Af en *passions(?)skildring* fra o. 1525, malet i to rækker på nordvæggen, står nu kun et enkelt billede, af Korsfæstelsen, fremme. Malerierne blev fundet 1869, men på grund af deres dårlige tilstand atter overkalket.[40] Da de under kirkens restaurering 1950 blev genfremdraget, ønskede menigheden Korsfæstelsesfremstillingen bevaret. Den blev restaureret af Egmont Lind 1952.

Korsfæstelsen (fig. 18-19) er placeret i nedre billedrække, nogenlunde midt på væggen og med underkanten i en højde af ca. 1,10 m over gulvet. Billedet, der inklusive rammeværket måler 305×145 cm, er malet på en meget ujævn bund og noget suppleret. Kristus hænger i strakte arme på et kors, hvis arme synes fæstnet til en fladbue øverst i billedfeltet. Han er iført knælangt lændeklæde og har stærkt optrukne ben;

Fig. 19. Korsfæstelsen. Kalkmaleri fra o. 1525 på skibets nordvæg (s. 2427). NE fot. 1985. – *Kreuzigung. Wandmalerei um 1525. Nördliche Langhauswand.*

højre fod er lagt over venstre. Maria, der står på hans højre side, har hænderne samlet på brystet, mens Johannes, på Kristi venstre side, udtrykker sin sorg ved at lægge hånden under kinden. I baggrunden skimtes huse. Maria har lys blågrøn kjole og hvid kappe og Johannes blå kjortel under rød kappe. Jordsmonnet er gult, husene gule og røde, og rammeværket med egeløv mellem zig-zag-linier, holdt i sort og gråt på rød bund.

De øvrige †*kalkmalerier,* hvis to rækker adskiltes omtrent ud for midten af de romanske vinduer, syntes inddelt i felter, for den nedre rækkes vedkommende af egeløvsbemalede borter svarende til de bevarede omkring Korsfæstelsen. Af den øvre frise fandtes 1950 kun ringe spor, mens der 1869 sås rester af en ridderligt klædt person.[41] Den nedre frise (jfr. fig. 18) indeholdt udover Korsfæstelsen mindst fire scener af varierende bredde: fra vest Korsdragningen (et skråtliggende kors med spor af en kjortel i korsskæringen), Korsrejsningen (en skråtstillet korsarm med fastnaglet hånd, kofteklædt mandsperson med løftet højre hånd og knælende skikkelse), og øst for Korsfæstelsen, enten Gravlæggelsen eller Kvinderne ved graven (et fire meter bredt felt med rester af kjortler i venstre side), og Opstandelsen (en rest af en kjortel og en hvid fane med et rødt kors).[42]

INVENTAR

Oversigt. Kirkerummet præges af restaureringen ved arkitekt Holger Mundt 1950. De eneste middelalderlige genstande, der nu er bevaret, er den velhuggede, romanske døbefont, og den skriftløse klokke. 1500'rne er repræsenteret med et sydtysk dåbsfad fra o. 1550, samt altertavlen fra 1586 og prædikestolen, muligvis fra 1591, begge anskaffet på foranledning af lensmand på Koldinghus, Caspar Markdanner. Alterstagerne er fra 1600'rnes begyndelse, et sæt (†)stolestader vist fra 1604, og et †pulpitur sandsynligvis fra 1600'rnes midte. Altersølvet er udført 1729, til erstatning for et sæt, der brændte året før. O. 1850 blev alterskranke, stoleværk og prædikestolsopgang fornyet, og 1950 atter udskiftet med de nuværende dele. Samtidig fjernede man et vægpanel, opsat 1902.

Farvesætning og istandsættelser. Opmalinger af altertavle og prædikestol, muligvis fulgt af mindre istandsættelser, blev udført 1685 og 1758. Blandt en del ændringer foretaget o. 1850 hørte, udover de ovf. nævnte nyanskaffelser, nedrivning af pulpituret og nymaling af altertavle og prædikestol. 1882 blev i al fald altertavlen fornyet med nye malerier og ny staffering, og 1908 blev både altertavle og prædikestol restaureret og de oprindelige farver på altertavlen fremdraget. Til anskaffelserne i forbindelse med restaureringen 1950 var et nyt orgel og en ny belysning. Altertavlen er atter restaureret 1987, mens stolene er nymalet 1989.

Alterbordet, der siden 1987 er skjult bag finérplader, er muret efter udkast af Holger Mundt 1950, omend muligvis omkring en ældre kerne.[43] Bordet, der 1950-87 fremstod ubeklædt (jfr. fig. 20), er muret op ad korets østvæg af røde sten i munkestensformat og med enkel reliefmuring på forsiden. 1987 (jfr. altertavle) blev det ved en forskydning af egetræsbordpladen udvidet mod vest, og de tre frie sider dækket med krydsflnér. Inklusive denne udvidelse måler bordet nu 213×123×115 cm.[21] Det ældre †*alterbord* blev 1758/59 beklædt med brædder.[29] 1846 fandtes det ca. 110 cm brede alterbord for smalt, og fire år efter synes det ommuret og beklædt med brædder.[44]

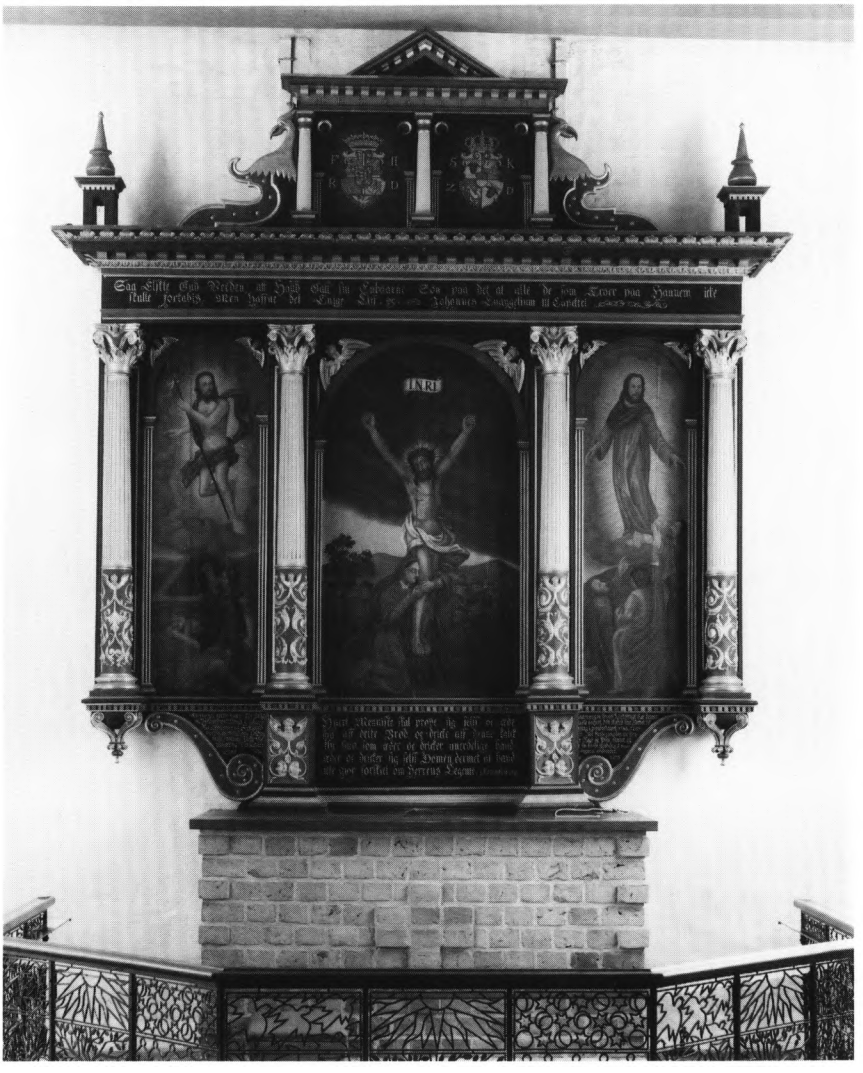

Fig. 20. Altertavle, ifølge en malet indskrift udført 1586. Malerierne i storstykkets felter er fra 1758 (s. 2430). NE fot. 1985. – *Altar, laut gemalter Inschrift 1586 geschaffen. Die Gemälde in den Feldern des Mittelteils sind aus dem Jahre 1758.*

Alterklæde, 1988, udført af Vibeke Høgsbro, af groftvævet hør. Klædet, der helt dækker bordets tre frisider, har på forsiden indvævet en halv sol omgivet af stjerner, og er holdt i gule, røde, orange og gyldne farver.

†*Alterklæder.* 1629, 1635 og 1648 blev der købt lærred til og syet alterklæder. Der medgik henholdsvis 8, 9 og 8½ alen lærred, og i al fald i de to sidste tilfælde desuden tråd til frynser.[12] 1700 fandtes et alterklæde af skarlagen,[22] sikkert det, der 1719 omtales som gammelt, i modsætning til et klæde med kamelhårsfrynser, skænket 16. nov. samme år af kirkeejeren, byfoged Laurs Henriksens enke.[45] Det sidste blev stjålet 1721, og 1725 fandtes da kun det gamle, nu ubrugelige klæde.[22] 1739/40 nævnes et alterklæde af rødt plys,[29] sikkert det, der 1791 fandtes smukt siret med Frederik IV.s navn indvirket i sølv.[35] 1825 var alterklæderne meget ringe,[46] og 1832-33 blev der anskaffet materialer til og syet et nyt klæde.[20] 1846 ønskede synet et nyt, rødt fløjlsklæde anskaffet,[21] og 1862 fandtes et alterklæde af rødt silkefløjl med guldfrynser.

Altertavle (fig. 20), ifølge en malet indskrift

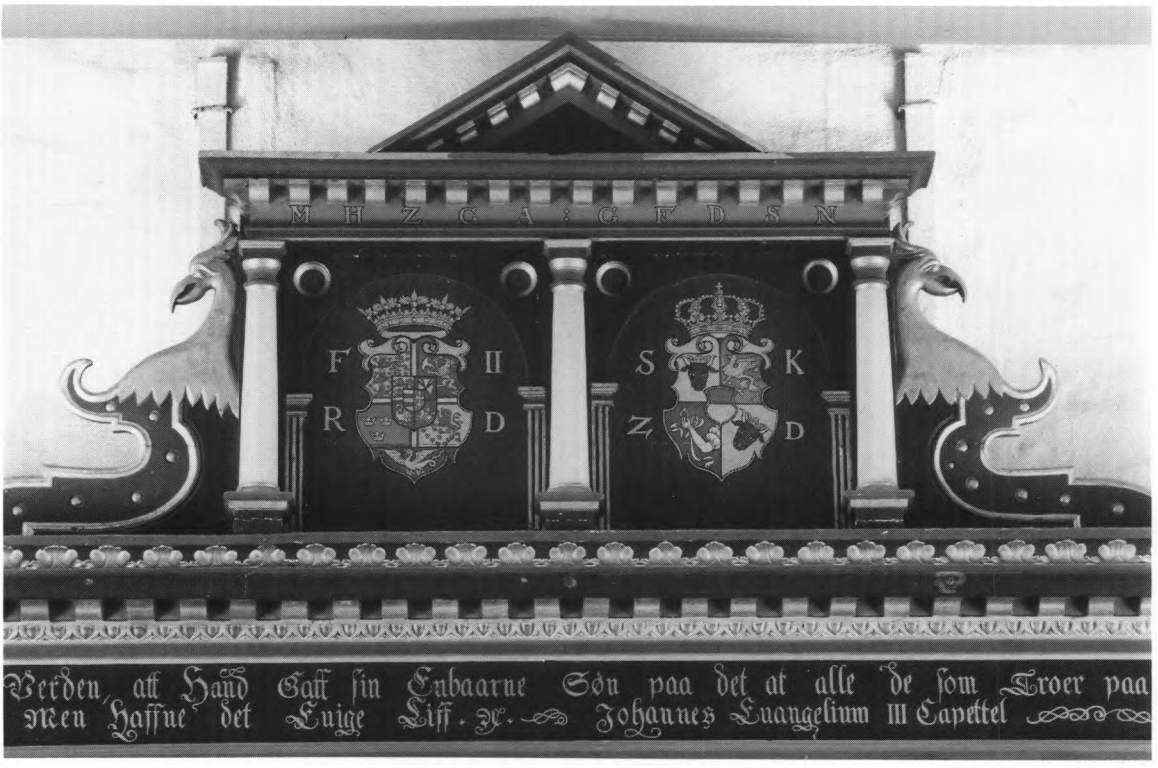

Fig. 21. Topstykke på altertavle fra 1586 (fig. 20). Mod nord ses Frederik II.s danske våben, mod syd det mecklenborgske, for dronning Sophie. I gesimsfrisen er anført de første bogstaver i kongeparrets respektive valgsprog (s. 2430). NE fot. 1985. – *Altar 1586. Aufsatz. Im Norden das dänische Königswappen Frederiks II., im Süden das mecklenburgische Wappen der Königin Sophie. Im Gesimsfries die Anfangsbuchstaben der jeweiligen Wahlsprüche des Königspaars.*

udført 1586,[47] med malerier fra 1758. Tavlen, sandsynligvis et tidligt Koldingarbejde,[48] består af postament, storstykke med fire frisøjler og todelt topstykke, siden 1950(?) med trekantgavl.

Postamentfremspringene er på forsiden prydet med reliefskårne englehoveder over bladværk med profilhoveder (fig. 22), mens vingerne kantes af flade volutsving. Under de ydre storsøjler hænger knapper omgivet af fire sammenbundne volutter. De korintiske søjler har kannelerede skafter og prydbælter med relieffer svarende til postamentfremspringenes på forsiden. Over hvert kapitæl er fortil og på siderne indføjet englehoveder. Storstykkets midt- og sidefelter rummer delvis rekonstruerede arkader med kannelerede pilastre og englehoveder i sviklerne.[49] Hovedgesimsen har plan frise og kronliste bestående af fra neden æggestav, tandsnit og akantusbladrække. Topstykket (fig. 21), der tvedeles af tre glatte toskanske søjler, har bueslag svarende til storstykkets, men med perspektivhuller i sviklerne. Gesimsen har tandsnit og vingerne rovfugleprofiler. Topspir og trekantgavl er udført af ny 1908; de første, der erstattede nyere (fyrretræs)spir, efterligner spirene på prædikestolshimlen.

Den oprindelige staffering er fremdraget 1908, under fire farvelag, hvoraf det ældste dog hovedsagelig bestod i reparationer (jfr. ndf.). Bemalingen, der kun i mindre grad måtte suppleres,[50] er lagt på kridtgrund og domineres af rødbrunt, sort, sølv og guld. Søjleskafterne er hvide og kapitælerne samt de reliefskårne ornamenter på postamentfremspring og prydbælter holdt i lyserødt, sølv og guld. Postamentfeitet og –vingerne samt hovedgesimsens frise bærer indskrifter i gylden fraktur, til dels udført som rekonstruktioner af de oprindelige, og hvad an-

går indskrifterne på postamentvingerne opmalede. I postamentfeitet læses: »Huert Menniske skal prøve sig selff, oc æde / saa aff dette Brød ... I. Corinth. II cap.«,[51] på nordre postamentvinge: »Anno Domini 1586 der Erlig / og Velbyrdige Mand Caspar / Marckdanner til Siøgaard / var Lehnsmand paa Colding/huus er denne Taffle be/villiget og Forordnet«.[52] Indskriften på søndre postamentvinge, udført 1908, fortæller tavlens historie: »Saa mangen broget Klædedragt har denne / Tavle baaret, den skiftet sine Farver vel / engang i hundredaaret, 1685, 1758, / 1851. For fierde Gang den nu igen har Røgt og Pleie fundet, og / har sin første Klædedragt paa/ny engang genvundet. / Aar 1908«.[53] Hovedgesimsens indskrift lyder: »Saa elskte Gud Verden, att Hand gaff sin Enbaarne Søn ... Johannes Euangelium III Capettel«.

I topstykkets felter er på rødbrun bund malet kronede våbener omgivet af gyldne versaler, mod nord Frederik II.s danske våben og »Frederik) II R(ex) D(anorum)«, mod syd det mecklenborgske våben og »S(ophie) K(önigin) z(u) D(änemark)«. Samhørende hermed er de sortkonturerede versaler på den gyldne gesimsfrise, gældende de første bogstaver i hver af ægtefællernes valgsprog: »M(ein) H(offnung) z(u) G(ott) a(llein)« for Frederik II og »G(ott) f(erlässt) d(ie) S(einem) n(icht)« for Sophie af Mecklenborg.

Fig. 22. Postamentfremspring på altertavle fra 1586, jfr. fig. 20 (s. 2430). NE fot. 1985. – *Sockelvorsprung, Altar 1586, vgl. Abb. 20.*

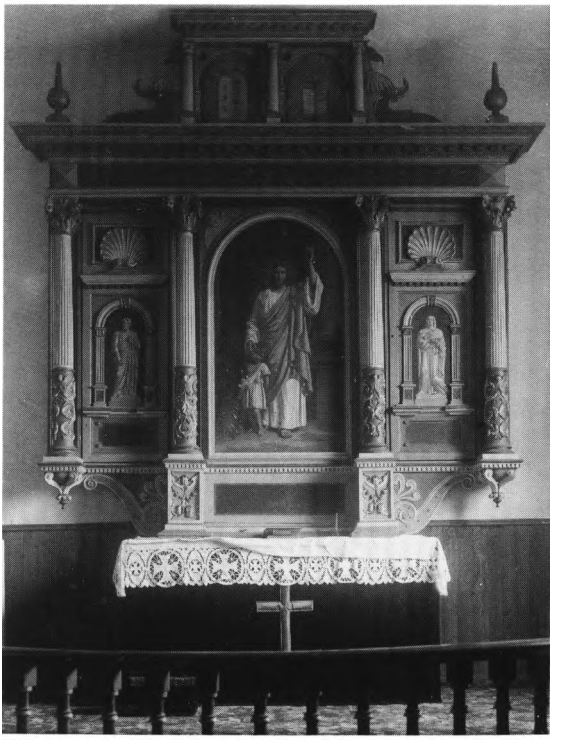

Fig. 23. Altertavlen før restaureringen 1908, med malerier fra 1882 i top- og storfelter, jfr. fig. 24-26 (s. 2432). C. A. Jensen fot. 1907. – *Altar. Bildaufnahme vor der Restaurierung 1908. Die Gemälde im Aufsatz und Mittelteil sind aus dem Jahre 1882. Vgl. Abb. 24-26.*

Malerierne i storstykkets felter er udført 1758, ovenpå i al fald to malelag, hvoraf det ældste for sidefelternes vedkommende synes at have bestået af skriftord.[54] Billlederne fik 1908, da de afdækkedes under fastsømmede, yngre malerier, en retoucherende opfriskning, mens en restaurering 1987 især søgte at redde dem fra yderligere afskalning. De er malet i olie på træ. Midtfeltets maleri, 174×100 cm, viser Kristus på korset, begrædt af Maria Magdalene, der knæler med hovedet mod og armene omkring hans ben.[55] Baggrunden udfyldes af et bjerglandskab

Fig. 24. Kristus med et barn. Oliemaleri, udført af P. N. Møller 1882 og indtil 1908 indsat i altertavlens midtfelt, jfr. fig. 23 (s. 2432). NE fot. 1985. – *Christus mit einem Kind. Ölgemälde von P. N. Møller 1882 und bis 1908 im Mittelfeld des Altars, vgl. Abb. 23.*

med en by omgivet af en fæstningsmur. På sidefelternes malerier, 174× 56 cm, ses mod nord Opstandelsen, udført med forlæg i et stik af Crispin de Passe efter Maerten de Vos,[56] mod syd Kristus, der stiger til himmels over tre henholdsvis siddende og stående apostle. Korsfæstelsen fremtræder på baggrund af en himmel holdt i en farveskala, der går fra lyserødt til brunt, jordsmonnet er grønt, byens huse gule og muren rødbrun. Et skriftbånd med Jesumonogram på korsstammen er ligesom Kristi lændeklæde hvidt, mens Marie Magdalene er klædt i rødt og blåt. Opstandelsen og Himmelfarten domineres begge af himmelens grågule skykrans og de blå og røde farver på Kristi dragt.

Tavlen er ifølge oplysninger fra 1760'erne restaureret og opmalet 1685, da Niels Kragelund var sognepræst, og 1758, da Henrich Morville besad embedet.[57] 1851 blev den efter synets gentagne ønsker opmalet i stærke farver, fortrinsvis cinnoberrødt og grønt, tilføjet en del guld.[58] Ved denne lejlighed eller senest i forbindelse med ommuringen af korets østmur 1856 blev tavlen fastgjort i tagværket ved hjælp af svære jernbånd i en afstand af kun 10 cm fra muren, der indtil en højde af ca. en meter over alterbordet desuden blev muret direkte ind på tavlens bagbeklædning.[59] 1882 indsattes nye malerier i storstykkets felter, et oliemaleri på lærred, udført af P. N. Møller i midten, og apostelfigurer, malet på træ og suppleret med udskæringer, til siderne (jfr. ndf.). Fornyelsen blev fulgt af en nystaffering i hovedsagelig hvidt, gråt, brunt og guld. Topstykkets felter blev udfyldt med malerier af (mod nord) Lovens Tavler og (mod syd) en bog på et anker. Begge dele havde malet båndophæng (jfr. fig. 23). Ved Niels Termansens restaurering 1908 blev tavlen hugget fri af muren og der lagdes isolering mellem den og alterbordet. De fortsatte fugtproblemer som følge af den korte afstand til muren blev 1987 søgt afhjulpet ved at rykke altertavlen 30 cm frem. Samtidig blev postamentet forhøjet med 6 cm, og rådne dele skiftet ud.

Altermaleriet (fig. 24), der indtil 1908 var indsat i altertavlens midtfelt, er i nedre højre hjørne signeret »P(eter) N(icolai) Møller 1882«.[60] Olie på lærred, arkadeformet, 162,5×92 cm. Motivet, Kristus med et barn, optager omtrent hele billedfladen: Kristus står med venstre hånd løftet og højre på hovedet af barnet, der holder en palmegren i hånden. Begge har hvide kjortler og Kristus desuden en grågul kappe. Baggrundens tempelsøjler er gråbrune. Rammen består af en oprindelig, profileret, forgyldt inderramme og en rektangulær yderramme (sikkert fra 1908); den er sortmalet og har forgyldte, påsatte hjørneornamenter. Ophængt på skibets nordvæg.

De to *fyldingsfelter* med malerier (fig. 25 og 26), som 1882-1908 var indsat midt i altertavlens sidefelter, ligger nu på loftet. Felterne, der var suppleret med to tværrektangulære fyldinger,

Fig. 25-26. Fyldingsfelter med malerier af Peter og Johannes, 1882-1908 indsat i altertavlens sidefelter, jfr. fig. 23 (s. 2432). NE fot. 1985. – *Füllungsfelder mit Gemälden von Petrus und Johannes. 1882-1908 in den Seitenfeldern des Altars, vgl. Abb. 23.*

foroven med udskåret muslingeskal, forneden med forsænket midtparti, jfr. fig. 23, måler 82×47 cm. De har arkader med korintiske, kannelerede pilastre på beslagværksprydede postamenter, og profileret bueslag med midterkonsol. Arkaden er gråhvid, pilastre og konsol grøngyldne (dekomponeret uægte forgyldning?) og beslagværket blåt. I felterne er der på mørkerød bund malet gråhvide apostelfigurer, i lighed med figurerne på (†)altertavlen og (†)prædikestolen fra Verst (s. 2369 og 2383) kopieret efter Thorvaldsens apostelfigurer i Vor Frue kirke i København (DK. Kbh. By 1, s. 207f.). I det oprindelig nordre felt, jfr. fig. 25, ses Peter med nøglerne, i det søndre den skrivendejohannes med ørnen for sine fødder. Begge er i overensstemmelse med forlægget malet på toleddede postamenter.

Altersølvet er udført af Koldingmesteren Didrik Hansen Buch 1729 til erstatning for et sæt, som brændte med præstegården 1728, jfr. indskrift på oblatæsken. *Kalken* (fig. 27), 17,5 cm høj, har sekstunget fod med bred fodplade og kraftigt afsæt. Skaftleddene er sekssidede med profilering, knoppen fladoval med godronnering på over- og underside. Stort bæger med næsten lodrette sider. På en af fodtungerne er over og under afsættet graveret Frederik IV.s kronede spejlmonogram og årstallet 1729. Under bunden vægtangivelse: »W. 27 l(od) 2 q(uintin)«. *Disken* er 14 cm i tvm. og har på fanens overside graveret cirkelkors, på fanens underside monogram og årstal som på kalken, og under bunden Didrik Hansen Buchs gentagne stempler (Bøje 1982, nr. 6576) samt vægtangivelse: »W. 6 l(od)«.

†*Altersølv.* Et tyveri af kirkens kalk og disk kostede 1628/29 præsten kost til den fangne tyv i de tolv dage, der gik, før misdæderen blev hentet til Kolding (jfr. historisk indledning). Dertil kom løn til et bud, der gik til Varde for at få de stjålne, sidenhen opkøbte ting tilbage. Budtje-

Fig. 27. Alterkalk fra 1729, udført af Didrik Hansen Buch i Kolding. På en af fodtungerne er graveret Frederik IV.s kronede spejlmonogram og årstallet (s. 2433). NE fot. 1985. – *Kelch 1729, geschaffen von Didrik Hansen Buch in Kolding. An einem der Pässe sind das mit einer Krone versehende Spiegelmonogramm König Frederiks IV. und die Jahreszahl eingraviert.*

nesten synes kronet med held, eftersom der to år efter betaltes fire daler for reparation og forgyldning af kalken.[12] 1700 nævnes, at kirkens sølvkalk og –disk tilhørte Jordrup,[22] mens der 1719 og 1725 ikke er nogen kommentarer til inventariernes omtale af altersølvet.[61]

Oblatæske (fig. 28), samtidig med og samhørende med kalk og disk, oval, 11,5×9 cm, 6 cm høj. Låget hvælver sig med konvekse sider op imod en plan overflade, på hvilken æskens historie er anført i graveret kursiv: »Her seer mand levned sølv af kalk og disk, som brændte / da et forvorpent skud en grusom ild optændte / i Leirskov præstegaard, som plat i aske gik; / af fundne klumper sølv mand denne æske fik. / Aar 1728«.[62] På æskens kant er med samme skrift anført: »Leirskov Kirkes Brööd Æske«. Under bunden er et stempel svarende til diskens. En †*oblatæske* af sølv med indvendig forgyldning er nævnt 1719.[45]

Ske, 1800'rnes slutning, 12,8 cm lang, med påstemplet »A« i oval, formentlig mestermærke for Koldingguldsmeden Hans Jespersen Aubeck (1815-90) (Bøje 1982, nr. 6635).

Alterkande (fig. 29), o. 1903,[63] af sølvplet, 36 cm høj. Kanden har rund fod med profileret afsæt og cylinderformet korpus med kraftige profiler foroven og forneden. Spidsvinklet hank, låg med opretstående kors og bladsmykket gæk.

**Alterkande,* købt 1844,[20] af blik med udbuget korpus. 25 cm høj. I Museet på Koldinghus, inv.nr. 541. †*Alterkander.* 1) En »alterflaske« af tin gik til ved præstegårdens brand 1728.[64] 2) Anskaffet 1846,[20] fra Den kongelige Porcelænsfabrik, sort med guldkors og –kanter.[19]

(†)*Sygesæt* (fig. 41), anskaffet 1860,[65] nu omfattende kalk og disk, men oprindelig tillige en toblatæske af horn.[19] Kalken, 11 cm høj, har sekstunget fod og halvoval knop kantet med seks rudebosser. Under bunden er indprikket

Fig. 28. Oblatæske fra 1729, udført af Didrik Hansen Buch, Kolding, af sølvet fra et †altersæt, der brændte med præstegården i 1728. Verset på æskens låg er fra et klagedigt, forfattet af sognepræst Albert Thura efter branden (s. 2434). NE fot. 1985. – *Oblatendose 1729, geschaffen von Didrik Hansen Buch in Kolding. Das Silber stammt aus einem †Altargerät, das 1728 mit dem Pfarrhaus verbrannte. Der Vers auf dem Deckel stammt aus einem Klagelied, das nach dem Brand von dem Pfarrer Albert Thura verfasst wurde.*

skriveskrift: »Leirskov og Jordrup Sogne 1860«, og mestermærke GH, formentlig for Gotthelf Andreas Hestorff, Åbenrå (Bøje 1982, nr. 7441). Disken er 7 cm i tvm., med stempel svarende til kalkens under bunden. I samtidigt læderfutteral.

Alterstager (fig. 30), fra 1600'rnes første halvdel, ifølge kirkens regnskaber repareret i Ribe 1636/37 og den ene efter et tyveri gjort af ny sammesteds 1649/50.[66] Stagerne kan dog være forbyttet med et sæt, udført i Ribe til Jordrup kirke 1649/50.[67] Således hedder det 1719, at Lejrskov kirkes alterstager ifølge sognepræsten er lånt fra Jordrup, jfr. s. 2460.[68] De to ens stager er 30 cm høje og har rund fod med afsæt markeret ved graverede linier, balusterskaft bestående af fladovalt led under pæreformet, og lyseskål omtrent som foden. Kraftig lysetorn. I stagerne stod 1862 †*lysattrapper* i form af hvidlakerede blikrør.[69]

To *stager* skænket 1909, af sølvfarvet messing, 49 cm høje, bærer inskriptionen: »Erindring fra Hans Johnsen Egholdt«.

Syvarmet *stage,* »Skænket af Sognefoged M. A. Nielsen og Hustru Julen 1914« ifølge graveret frakturindskrift på standkanten. 51,5 cm høj, på ottekantet fod med arme af ruderformet tværsnit.

Et †*krucifiks* er nævnt af Helms 1874 som lille og værdiløst. Det var anbragt på triumfvæggen nord for korbuen.

†*Messehagler.* 1634/35 blev der til en messehagel anskaffet seks alen rødt fløjl, fire alen dvælg (groftvævet lærred) og sysilke i rødt og sort. Tretten år efter blev der hos Boge Baggesen i Ribe købt 61/4 alen trykt fløjl til en hagel, tillige med blåt lærred til for og sysilke.[12] 1700 og 1719 brugte kirken en messehagel, der tilhørte Jordrup, mens den 1725 ejede en gammel rød fløjlsmessekåbe[61] og 1739/40 en messehagel af rødt fløjl med sølvkors.[29] En hagel, sikkert anskaffet o. 1852 efter synets gentagne ønske, var ifølge

Fig. 29. Alterkande, o. 1903 (s. 2434). NE fot. 1985. – *Abendmahlskanne um 1903.*

Fig. 30. Alterstager fra 1600'rnes første halvdel (s. 2435). NE fot. 1985. – *Altarleuchter, erste Hälfte des 17. Jahrhundets.*

Fig. 31. Romansk døbefont af granit (s. 2436). NE fot. 1985. – *Romanische Granittaufe.*

inventariet 1862 af rødt silkefløjl med kors og kanter af guldgaloner.[70]

Alterskranke (jfr. fig. 20), o. 1950, udført af en kunstsmedemester i Sønderborg efter tegning af arkitekt Holger Mundt.[71] Støbejern med teaktræshåndliste. Skranken, der er anbragt et stykke fra altret, er femsidet, med hver side opdelt i tre høj rektangulære, to gange tværdelte partier. I de derved fremkomne ni felter ses fra nord til syd de gentagne motiver: 1. Øverst fugle, i midten spidsbladede blomster, nederst fisk. 2. Øverst halv sol, i midten trækrone, nederst trærødder, og 3. Øverst måner og stjerner, i midten kæde af mennesker og nederst fisk. Sortmalet med lakeret håndliste og knæfald betrukket med gyldent læder.

†*Alterskranker.* 1) Opsat 1730, med to låger,[34] og 1792 beskrevet som god og bekvem,[72] trængte 1830 til at blive stabiliseret og ombetrukket.[21] 2) 1850 (jfr. fig. 33), af ask og fyr,[70] halvrund med drejede balustre.

Døbefont (fig. 31), romansk, af grå granit, der for kummens vedkommende er spækket med sorte korn. 84 cm høj. Fonten er af Mackeprang (Døbefonte s. 310f.) knyttet til en gruppe arkadefonte i den østre del af grænseområdet mellem Nørre- og Sønderjylland, særlig fontene i Anst og Vedsted (DK. SJyll. s. 637), af hvilke den sidste er henført til samme stenhugger. Kummen, 72 cm i tvm., har arkade båret af halvsøjler med profilkapitæler under en bølgeranke med skiftevis akantus og småpalmetter.[73] Den 37 cm høje fod har form som et omvendt toskansk kapitæl hvilende på en lav, firsidet sokkel med henholdsvis tre siddende figurer og et langhåret, vistnok skægget hoved på hjørnerne. Af de tre langhårede, siddende figurer (fig. 32a-c), har den ene langt spidst skæg, venstre hånd under kinden og højre fattet om en kugleformet genstand i skødet. De to andre står med hænderne dels i siden, dels foldet over maven. Fonten, der o. 1883 blev renset for maling,[21] stod i korbuen indtil o. 1816, da den efter synets ønske flyttedes til korets sydside.[74] 1850 blev den anbragt ved korbuens nordre vange,[75] hvorfra den i 1900'rnes første del flyttedes til korbuens midte, o. 1950 til sin nuværende plads i skibets nordøstre hjørne, med fodens tre helfigurprydede hjørner vendt udefter.

Dåbsfade. 1) 1959, af sølv, 59 cm i tvm. På fanens overside er graveret fraktur: »Lad de små børn komme til mig«, på undersiden graveret skriveskrift: »Til minde om Niels Gregersen og hustru Karoline født Vaaben. Skænket af deres datter Anna Gregersen«. Her desuden tre stempler: Mestermærke COHR for Carl M. Cohrs Sølvvarefabrikker A/S, Fredericia,[76] »Bunde« og Københavnsmærke 1959. 2) 0. 1550, af drevet messing, sydtysk, 59 cm i tvm. I bunden bebudelsesrelief omgivet af to omtrent udpudsede minuskelbånd af forskellig bredde samt en bort af stemplede, seks-bladede blomster. På fanen frise med hjorte og hunde, flankeret af inderst stiliserede franske liljer, yderst vulst og bort af bladværk. Fadet, der nu er ude af brug, er tidligst nævnt 1719, sammen med et mindre †*fad,* ligeledes af messing.[45] Det sidstnævnte synes afgået før 1739/40.[29]

Dåbskande, samtidig med og samhørende med dåbsfad nr. 1, af sølv, 30,5 cm høj. Under bunden mestermærke for Carl M. Cohrs Sølvvarefabrikker A/S, Fredericia, og Københavnsmærke 1959.

†*Dåbskander.* En kande af tin, anskaffet o. 1862, blev 1891 erstattet af en messingkande med et rumindhold på fire potter.[77]

Et †*fontedæksel* er i inventariet 1719 beskrevet som et »dekel derudi« fonten.[45]

Et todelt †*korgitter,* o. 1850, med balustre som på †knæfald nr. 2, afgrænset ved vasesmykkede stolper som på †stolestader nr. 2, stod indtil o. 1950 i korbuen, flankerende en åbning i midtergangens bredde (jfr. fig. 33).

Prædikestolen (fig. 34), med samtidig himmel, er fra samme tid som altertavlen, muligvis 1591, et årstal, der i 1700'rne fandtes malet på en †*trætavle* ved stolen. Denne bar desuden et våben beskrevet som en springende hjort i såvel feltet som på hjelmen, sandsynligvis Caspar Markdanners våben med en halv kronet løve på det tværdelte skjold og en hjort som hjelmmærke.[78] På tavlen fandtes årstallet 1685, jfr. altertavlens ældst kendte opmaling.[79]

Kurven, der 1950 blev anbragt på en femsidet træsokkel, og ved samme lejlighed beskåret med et halvt fag til fire et halvt, er en enkel opbygning bestående af postament, storstykke med arkadefelter adskilt af frisøjler, og gesims. Postamentet, med drejede knapper under hjørnerne, har profileret fodliste, nu glathøvlede felter,[80] og stumpvinklede postamentfremspring med forskelligt udformede hoveder: en satyr, en kvinde, en mand og en engel (fig. 35a-c). Storstykkets toskanske søjler har kannelerede skafter og prydbælter med beslagværk, mens arkaderne bæres af fyldingspilastre. Bueslaget kantes af en karakteristisk tungebort bestående af modvendte c'er. Sviklerne rummer englehoveder. Gesimsen, der krones af bøjletandsnit, har nu plan frise med rester af en indskrift i reliefversaler på det femte, delvis bortskårne fag:[80] »o(mnes) qvi cre(dv(nt) in e(vm))« (jfr. ndf.).

Fig. 32a-c. Stående figurer udhugget i fontefodens hjørner, jfr. fig. 31 (s. 2436). NE fot. 1985. – *Stehende Figuren als Eckzier am Sockel der Taufe, vgl. Abb. 31.*

Fig. 33. Interiør mod øst o. 1925. P. K. Andersen fot. – *Kircheninneres gegen Osten um 1925.*

Himlen er uregelmæssigt syvsidet, med nu glat frise, profileret gesims, trekanttopstykker kronet af (delvis fornyede) kuglespir og adskilt af firsidede sokler med (ligeledes delvis fornyede) kegleformede spir. Undersiden er inddelt ved profillister, der går fra hjørnerne til en midterroset (indtil 1950 med due).

Stafferingen, udført 1908 med forlæg i altertavlens oprindelige bemaling,[81] består af rødbrunt til rammeværk, hvidt til søjleskafter og guld, sølv, rødt og grønt til lister og postamenthoveder. Himlens underside er blå. I postamentfelterne, på gesimsfrisen og på himlens frise er der malet latinske indskrifter baseret på spor af oprindelig reliefskårne, i nyere tid afhøvlede. Indskrifterne står med guld på den sorte bund. I postamentfelterne læses (i rækkefølgen første linie i hvert felt efterfulgt af anden i hvert): »Amen amen, dico vobis, qvi verbvm, mev(m) avdit et, ((i det femte fag) credit ei qui) / misit me hab(e)t, vita(m) eterna(m) et, in ivdiciv(m) nv(n)(!), venit sed tra(ns), ((i det femte fag) iit de(!) mor(te in vitam))« (Sandelig, sandelig siger jeg eder, den som hører mit ord og tror ham, som sendte mig, han har evigt liv og kommer ikke for dommen, men er gået til døden fra livet. (Joh. 5,24)). På gesimsfrisen: »Hv(i)c omnes prophetae testimoni(vm) perhib(en)t remission(em) pecca(torum) acci(pere) p(er) nom(en) e(i)vs« (Om ham vidner alle profeterne, at enhver som tror på ham, skal få syndernes forladelse ved hans navn (Ap. G. 10,43, jfr. de reliefskårne slutningsord på frisens delvis bortskårne, femte fag (ovf.)), og på himlens frise: »Pavperibvs evangeliv(m) annvnciat et beatvs qvi non scandalizatur in me: Matthevs XI cap.[82]« (Evangeliet forkyndes for fattige og salig den, som ikke forarges på mig (Matt. 11, (5)-6)).

Storfelternes mønsterbemaling, en efterligning af gyldenstykkemønsteret på renæssancealterbordsforsiden i Saksild kirke (DK. Århus s. 2420),[83] erstatter †helfigurfremstillinger af Kristus og evangelisterne, fremdraget 1908, men fundet for fragmentariske til at kunne bevares. Figurerne, der sandsynligvis stammede fra 1700'rnes midte, måske 1758, da altertavlen blev stafferet, var navngivne med versalindskrifter nederst i felterne: »S. Mathæus / S. Marcus / S. Salvator / S. Lucas / S. Johannes«.

En †prædikestolsopgang blev fastgjort 1828, og himlen, der var i fare for at falde ned, fæstnet 1831.[84] 1847 fik smed Feerup 39 sk. for at istandsætte stolen, men allerede fire år efter blev den ligesom altertavlen gennemgribende repareret og nymalet, ligesom den forsynedes med en ny topgang, med balustre som på talterskranke nr. 2 og †korgitter, jfr. fig. 33.[21] I forbindelse med restaureringen ved Niels Termansen 1908 blev stolens opgang fæstnet til en støttestolpe, fremfor som før, til den yderste af storstykkets søjler. Selve opgangen blev ligesom den nyere, svungne †underbaldakin dog først fjernet 1950, da den beskårne stol, i skibets sydøsthjørne, desuden rykkedes nærmere sydmuren.

Stolestader (jfr. fig. 36), o. 1950, sandsynligvis udført efter tegning af arkitekt Holger Mundt. De har rektangulære gavle påsat et smallere, ligeledes rektangulært bræt, der øverst afsluttes med en glat gesims. 1989 malet i to nuancer af lys olivengrøn, med detaljer i lyst og mørkt rødbrunt, (†)*Stolestader,* sandsynligvis fra 1604, jfr. reliefskåret årstal på to renæssancegavle, nu henlagt på loftet. Staderne er tidligst nævnt 1652/53, da den ujævne anbringelse af kvindestolene i skibet blev rettet, og et par kvindeskamler i koret, lidt usædvanligt placeret i sydsiden, blev fæstnet.[12] 1700 var kirkens (fornyede?) stole af fyr og vel ved magt,[22] mens det 1846 nævnes, at stolene er brøstfældige og at der mangler seks stader i vestenden.[21] 1851-52[85] opstilledes et nyt †*stolesæt* med gavle sammensat af runde(?) hjørnestolper kronet med vaser, og svungne armlæn (fig. 33).

En †*skriftestol,* tidligst nævnt 1846, da det hed, at »præstens stol« var anbragt, så en del af altertavlen ragede ind i stolen og var skjult af denne.[21] Stolen, der også efter en øjensynlig ændring (formindskelse?), havde indgangsdør med ruder,[86] trængte fra 1872 til reparation og maling, og skulle 1878 udstyres med en løs stol.[21] O. 1925 erstattet af en †*armstol* til præsten.[87]

Fig. 34. Prædikestol med samtidig himmel fra 1500'rnes slutning, muligvis 1591 (s. 2437). NE fot. 1985. – *Kanzel mit gleichzeitigem Schalldeckel, Ende des 16. Jahrhunderts, möglicherweise 1591.*

†*Degnestol,* 1847 bestående af et gammelt forstykke og en løs bænk, fik ved en ombygning 1850 fire pladser til skolelærere.[88]

†*Paneler* af umalede, lodretstillede fyrrebræder, blev opsat langs alle kirkens vægge 1902, jfr. fig. 33.[19] Fjernet under restaureringen 1950.

Fig. 35a-c. Hoveder af henholdsvis satyr, kvinde og mand på prædikestolens postamentfremspring, jfr. fig. 34 (s. 2437). – *Kanzel. Sockelvorsprung mit Köpfen. Vgl. Abb. 34.*

En †*kiste* af eg til forvaring af kirkens værdier, nævnt 1719,[45] var forsynet med en lås, hvortil der 1741/42 blev forfærdiget en ny nøgle.[29]

Pengeblok (fig. 38), 1857, udført af jernstøber Walthersdorff,[20] af støbejern. 55,5 cm høj, med opefter let udadskrånende sider. Blokkens forside smykkes af et blomsterornament i relief, mens der på siderne er reliefkranse, jfr. den samtidige pengeblok i nabokirken Gesten. Låget har pengeslids i midten.[89] Sortmalet. Før 1950 ved stolestade over for indgangsdøren, nu umiddelbart vest for denne.

Et uvist antal †*(penge)bøsser* er nævnt 1870, da de repareredes.[90] En †*klingpung* manglede 1719,[45] men fandtes og betegnedes som gammel tyve år efter.[29] Det var sandsynligvis hertil, sognefoged Peder Skelde (†efter 1752, jfr. †gravsten) skænkede en sølvklokke.[91]

Dørfløjen i skibets syddør er udført 1950 efter tegning af Holger Mundt.

†*Dørfløje.* 1636/37 blev våbenhusdøren forsynet med en ny lås og nøgle. Efter krigen 1643-45 måtte den ødelagte lås atter fornyes, og 1652/53 blev både våbenhusdøren og døren til skibet udført af ny, idet der til hver medgik tre seks alen lange egebjælker.[92] I 1760'erne bar »kirkedøren« et (fra den ældre †dørfløj overført?) Brahevåben, en sort bjælke på sølvfarvet bund,[93] under initialerne O.B.P.,[79] dvs. Otte Brahe Pedersen, lensmand på Koldinghus 1617-23, †1642.

Et †*pulpitur* på »tværs neden i kirken«,[94] dvs. i vestenden, tidligst nævnt 1700,[22] fandtes 1766-69 smukt prydet med malerier af Kristus og de tolv apostle, jfr. f.eks. pulpituret i Guldager kirke fra 1651-52, s. 2085. 1791 benyttedes det store pulpitur som sædvanligt af drenge, unge karle og husmænd.[35] 1846 fandtes det overflødigt, og 1851-52 fik Christen Snedker løn for at nedtage pulpituret og sammen med Christian Pedersen at udføre ni bænke til den plads, hvor det havde stået.[20]

Orgel, 1950, med fem stemmer, bygget af Th. Frobenius & Co. 1959 udvidet med én stemme af samme. Disposition: Gedakt 8', Gamba 8' (1959), Principal 4', Rørfløjte 4', Gemshorn 2', Scharf II. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Skænket af M. Dahl Paulin.[95] Facade tegnet af arkitekt Holger Mundt. Ved nordvæggen i skibets nordvestre hjørne, †*Orgel,* o. 1895, bygget af Frederik Nielsen, Århus.[96] På †forhøjning i tårnrummet.

Salrnenummertavler. 1-3) O. 1925,[97] rektangulære med tilspidsning for oven og profilkant, 80×58 cm. Med søm til tal af sort metal. Siden 1989 gråmalede med sorte versalindskrifter: »Daab« og »Nadver«. 4) O. 1900, med svungen

over- og underkant, den første profileret. Til siderne halvrundstave med spir for enderne. Riller til skydebrikker med sorte tal på hvid bund. Brun med indskrifter i gylden fraktur: »Før Prædiken«, »Efter Prædiken«, »Daab« og »Altergang«. Henlagt på loftet. – Seks †*salmenummevtavler,* tidligst nævnt 1862,[98] rektangulære med buet overkant, beregnet til kridtskrevne numre.

Belysningen har siden 1950 bestået af messinglampetter, forsynet med vægskjolde, hvis drevne udsmykning er sammensat af enten dykkende duer, kors eller fisk. På loftet ligger tre *petroleumslamp er,* formentlig fra 1893," og tre *lysekroner,* anskaffet 1913,[87] af renæssanceform med otte store og otte mindre lysearme udgående fra balusterformet skaft, der foroven afsluttes i krone (jfr. fig. 33).

To *knagerækker,* der 1887 ønskedes egemalet,[21] er nu henlagt på våbenhusloftet.

†*Ligbarer.* 1) Forfærdiget 1652/53,[12] måske identisk med en 1739/40 nævnt båre. 2) 1750/51, udført af Michel Snedker for 21 rdl. 54 sk.[29]

Tårnur, 1966, udført af A/S De Smithskejernstøberier og maskinværksteder, Ålborg. Den kvadratiske urskive, tegnet af arkitekt J. K. Jepsen, Kolding, er anbragt i tårnets vestgavl mellem glamhullerne.

Klokke (fig. 39), senmiddelalderlig, skriftløs,[100] tvm. 89 cm, med tre lister på slagringen og to gange to om halsen. Ophængt i slyngebom i tårnets nordøstre glamhul, hvor den hang allerede 1861, jfr. fig. 42.

Klokkestol til én klokke, vist fra 1700'rne (1750/51?),[101] af eg, bestående af to lodrette bjælker, bygget sammen med tagspærene og støttet

Fig. 36. Indre set mod vest, med kalkmaleri på skibets nordvæg. NE fot. 1985. – *Innenansicht gegen Westen.*

Fig. 37. Mindetavle, o. 1746, over Maren Nielsdatter Gudme, †1746 (s. 2442). NE fot. 1985. – *Epitaph für Maren Nielsdatter Gudme, gest. 1746.*

af skråstivere, og to vandrette, tappet ind i de lodrette og hvilende på yderligere to lodrette, korte bjælker.

GRAVMINDER

Mindetavle (fig. 37), o. 1746. Maren Nielsdaatter Gudme, *1716, †1746, gift med sognepræst Henrich Morville (jfr. †åben begravelse). »Fem Aars Møye i Gudsfygt(!) / det var her min Vandring / Fiire haarde Barsl-Ferd / gav mig min Forandring / Udi Trende gav Gud liv / i den Fierde Død / Ægte-Ven og Fiire smaae / til et Hiertestød«. – Lys sandstenstavle, 58×70 cm, med indhuggede versaler. Indmuret i tårnrummets vestvæg.

†*Begravelser.* 1791 var der i kirken i alt tre begravelser, markeret i murstensgulvet med ligsten.[35] En (»i gangen«) rummede ovennævnte Maren Nielsdatter Gudme, †1746 (jfr. epitafium),[94] en anden (midt på kirkegulvet) litteraturhistorikeren Albert Thura, sognepræst fra 1726 til sin død 1740 (jfr. oblatæske).[102]

†*Gravsten,* af marmor, på kirkegården over Peder Skelde, sognefoged i Ferup, †mellem 1752 og 1762 (jfr. †klingpung). Den »prægtige« sten var lagt af sønnen Niels Skelde (1701-62), kammerråd og regimentsskriver over det Dronningborgske rytterdistrikt.[103]

Støbejernskors. 1) O. 1856, over Anders Jensen, *17 febr. 1782 i Jordrup, †21. dec. 1856 i Vraa. – Korset, 103×75 cm, har korsender med tre krabbeblade. På korsstammen er påsat en sommerfugl, omkring korsskæringen små krabbeblade og på bagsiden et håndtryk samt akantusranker omkring foden. Indskrift i skriveskrift og versaler (navne). På sandstenssokkel. – På kirkegården, nord for koret.

2) O. 1865, over Ane Cathrine Andersen, *18. dec. 1822 i Vraa, †6. juni 1865 i Vraa. – Korset, 111×75 cm, har korsender med tre spinkle krabbeblade omkring en roset. Håndtryk på korsskæringens bagside. Indskrift i skriveskrift og versaler (navne). På sandstenssokkel. – Placering som nr. 1.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Regnskabsbog 1818-81. Kirkeprotokol 1944f. (indeholder syn fra og med 1925). – *LA Vib.* Regnskabsbog for Erst (Lejrskov) kirke 1617-56 (C KRB 264). Lejrskov-Jordrup kirkeprotokol 1869-1924 (C 582.42). – *LA Åbenrå.* Synsprotokoller for Lø og Møgeltønder hrdr.s provsti 1823-74.

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker, VII, 1889, s. 106-111. – *Notebøger.* Søren Abildgaard, VIII, 95. – *Indberetninger.* L. A. Winstrup 1869 (kalkmalerier), J. Helms 1874 (bygning, inventar, gravminder), Niels Termansen 1907 (altertavle og prædikestol), 1908 (altertavle og prædikestol), Chr. Axel Jensen 1908 (altertavle og prædikestol), Egmont Lind 1950 (kalkmalerier), 1952 (kalkmalerier), Merete Geert Andersen 1979 (antiphonalefragment). – *Museet på Koldinghus.* Graveprotokol 1950.

Tegninger og opmålinger. NM2. Tegning af font ved A. Clemmensen 1875. Opmåling af sydportal ved F. Uldall 1896. Usignerede akvareller af kalkmalerier (Egmont Lind 1950?). – *Kunstakademiet.* Plan, opstalter og snit af bygning samt situationsplan ved Bygmesterskolen i Kolding 1931-32. Restaureringsforslag ved Holger Mundt 1946-49. – *KonglBibl.* Penneteg-ning af kirken ved J. G. Burman Becker 1861.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting og Niels Jørgen Poulsen, beskrivelse af bygning ved Niels Jørgen Poulsen, inventar og kalkmalerier ved Ulla Kjær og Ole Olesen (orgler), gravminder ved Vibeke Andersson Møller. Tysk oversættelse: Bodil Moltesen Ravn. Redaktionen afsluttet december 1991.

[1] Navnet huskes endnu fra den gamle byremse: Veest, Eest, Seest.
[2] August F. Schmidt: Lejrskov, i Danske Studier, 1926, s. 77-81.
[3] DiplDan. 2. rk. II 417; ActaPont. IV 2819.
[4] Repert. 2. rk. 7154, 7616.
[5] ActaPont. IV 2819.
[6] RA. Lejrskov kirke 20. april 1542 (Lokalarkiver II 366).
[7] KancBrevb. 1. juni 1583. Kongen gav 1536 Jørgen Skriver på Koldinghus præsentats på Erst og Harte kirker (DaKancReg. 16. nov. 1536).
[8] Kronens Skøder III, 467, IV, 221.
[9] LA Vib. Ribe bispearkiv. 1726-74, Miscellanea (C 4.168).
[10] RA. DaKanc. A 29. Efterretninger om ejerne af kirker og kirketiender, 1726-97.
[11] KancBrevb. 6. marts 1567. Formuleringen viser, at værgerne – uvist hvorfor – ikke umiddelbart kunne disponere over kirkens del af tienden, således som det i de samme år også gjaldt for Grene og Vorbasse (s. 2283 og 2305).
[12] LA Vib. Regnskabsbog for Erst (Lejrskov) kirke 1617-56 (C KRB 264).
[13] Fragmentet, der kan tænkes lagt omkring regnskabet i forbindelse med lensmandens revision på Koldinghus, er undersøgt af Merete Geert Andersen (indberetning 1979). Det udgør den del af antiphonalet, der kaldes Commune sanctorum, tidebønner for mindre betydningsfulde bekendere. Ifølge adjunkt Chr. Gorm Tortzen tyder antiphonalets tekstrække på en proveniens uden for Århus stift (brev til redaktionen af 24. august 1991).
[14] Rytterne, der lå i kvarter i Skanderup, Nagby (Nagbøl?) og Dollerup, fik 7 rdl. for deres besvær. Tyven holdtes i fangenskab i tolv dage, før oberstløjtnant von Dietrichstein lod ham hente til Kolding. Tyvens forplejning kostede 6 mark, mens en karl, »som tog vare på ham om natten, der han ikke skulle komme bort,« fik 2 mark.
[15] HofmFund. IX, Appendix til Ribe stift, 1763.
[16] Den kongl. Mønt- og Medaillesamling. F.P. 1949-59, 2261.
[17] August F. Schmidt: Fra Lejrskov Sogn, ÅrbRibe, VII, 1928-31, s. 197-215.
[18] Jfr. Kirkernes omgivelser i Vejle amt, udg. af Vejle amt, Forvaltningen for Teknik og Miljø, 1989, s. 123.
[19] LA Vib. Lejrskov-Jordrup kirkeprotokol 1869-1924 (synsprotokol; indeholder syn fra og med 1862) (C 582.42).
[20] Regnskabsbog 1818-81.
[21] LA Vib. Ribe amts østre provsti. Synsprotokoller for Anst m. fl. hrdr. 1829-91 (C 45.4-9).

Fig. 38. Pengeblok, udført 1857 af jernstøber Walthersdorff (s. 2440). NE fot. 1985. – *Opferstock, 1857 von Eisengiess er Walthersdorff.*

Fig. 39. Senmiddelalderlig, skriftløs klokke (s. 2441). NE fot. 1991. – *Spätmittelalterliche Glocke ohne Inschrift.*

Fig. 40. Kirkens regnskabsbog 1617-56, indbundet i middelalderlig antiphonalefragment (s. 2416). I Landsarkivet. NM fot. 1979. – *Das in einem mittelalterlichen Antiphonalefragment gebundenes Rechnungsbuch der Kirche 1617-56.*

[22] LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189).

[23] Traps oplysning, at koret tidligere skal have haft en apsis, kan ikke bekræftes. Korgavlen er ommuret 1856, og der findes hverken i kirken eller på kirkegården den krumhugne kvadre, der kunne stamme fra en apsis. Denne opfattelse havde allerede Jacob Helms 1874, mens F. Uldall 1887 mente at kunne se en »grundvold« øst for koret.

[24] Murene er ca. 110 cm tykke, svarende til 4 jyske fod.

[25] F. Uldall opfattede den spidsende bue – »ganske vist noget ubehjælpsom bygget« – som et gotiserende træk, et tegn på overgangsstilen mellem det romanske og det gotiske. Jfr. F. Uldall: De jydske Granitkirkers Alder, i ÅrbOldkHist. 1896, s. 197-302, især s. 211-12.

[26] Nordportalen måler udvendig 160 i bredden, sydportalen 182 cm.

[27] Museet på Koldinghus. Graveprotokol 1950.

[28] Sokkelkvadrene er 60-70 cm lange.

[29] RA Rtk. rev. kirkeregnskaber 1719-28, 1738-65. Koldinghus rytterdistrikt (276-82).

[30] Sml. bl. a. Asperup, Birkende, Nørre Åby, Sandager og Søndersø, i Odense amt, samt Sandholt Lyndelse i Svendborg amt.

[31] Note 29. Til istandsættelsen brugtes 12 store pommerske bjælker, 18 alen lange og 11 tommer tykke; 2 gullands 14 alen bjælker og 4 dobbelte 12 alen gullands bjælker.

[32] LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetninger. Kirke- og præstegårdssyn 1793-97 (C 4.704).

[33] Note 12 og 29.

[34] LA Vib. Synsprotokol for de reparerede kirker i Skanderborg, Dronningborg og Kolding rytterdistrikter 1724-34 (X 156.4).

[35] LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1788-92 (C 4.190).

[36] Jfr. korrespondance hos kgl. bygningsinspektør Johan Richter, Århus.

[37] I forbindelse med dette arbejde gjordes der forskellige fund i gulvet. Foruden fire mønter (jfr. historisk indledning) fremdrog man fundamentet til korbuens nordre vange, og i skibet, knap 3 m fra sydvæggen, fandt man tre svære, jordgravede stolper af fyrretræ, ca. 30 cm i diameter. Jfr. graveprotokol i Museet på Koldinghus. Meddelelse ved førstelærer Tarp.

[38] Også den del af skibets sydside, der i senmiddelalderen blev indesluttet af våbenhuset, er i blank mur.

[39] Sml. kalkrester med røde eller brune farver i Ål kirke (s. 1307).

[40] Jfr. indberetning fra kgl. bygningsinspektør L. A. Winstrup 1869. Winstrups udtømmende beskrivelse af billederne tyder på, at afdækningen af væggen har været så godt som fuldstændig.

[41] Ifølge Winstrup (note 40) stod denne skikkelse ved siden af en bemalet søjle, sikkert rester af overfrisens adskillende led.

[42] 1950 blev der desuden afdækket to bomærker og et par signaturer af yngre dato, vist fra 1800'rne, på tårnbuens underside: Mod nord et bomærke formet som to vandrette linier, den ene forbundet med en tredie lagt på skrå over de første. Desuden indskrifterne »JNP« og »Soulg80. HP X«. Mod syd et bomærke formet som et kryds med hager på den lodrette linie, ledsaget af en kortere linie med to parallelle hager.

[43] Ifølge korrespondancen i forbindelse med kirkens restaurering 1950 (note 36) blev en påtænkt fremrykning af alterbordet opgivet, fordi det fandtes »gammelt«. Ifølge C. A. Jensen 1908 var bordets synlige dele »moderne«.

[44] Note 21. Ifr. fotografi optaget af Niels Termansen 1908 (NM2).

[45] LA Vib. Ribe bispearkiv. Reluitionsvæsenet og rytterdistriktets kirker og skoler 1679-1740 (C 4.149).

[46] LA Åbenrå. Synsprotokoller for Lø og Møgeltønder hrdr.s provsti 1823-74. I regnskabet for samme år forekommer en udgift til madam Christensen for syning af et alterklæde, jfr. note 20.

[47] Ifølge en notits af C. A. Jensen 1908 kunne der dette år læses »1586 / Snene (Suene?)« på tavlens bagside.

[48] Jfr. den samtidige, men enklere tavle i Brørup, Malt hrd., samt tavlen i Gaverslund, Vejle amt, fra o. 1600. Den sidste bærer lensmand Caspar Markdanners våben, jfr. ndf.

[49] Ved udtagningen af de 1882 indsatte malerier (jfr. ndf.) fandtes omridsene af de gamle arkaderammer. Dertil kom, at der oven på altertavlen lå et af de oprindelige bueslag med et englehoved, tillige med soklen til en arkadepilaster. På grundlag af omridsene og de bevarede dele, der indsattes i det søndre sidefelt, blev resten af rammeværket rekonstrueret. Jfr. indb. af Niels Termansen 1908.

[50] Spor af den oprindelige staffering manglede på toppartiets gesims, topstykkets søjler og pilastre, og et enkelt led på postamentets fodliste.

[51] Citatet (1. Kor. 11,28) stammer ligesom skriftordet på hovedgesimsen (Joh. 3,16) fra Christian III. s bibel 1550.

[52] Denne indskrift er rekonstrueret på grundlag af en opmaling fra 1685, jfr. ndf. Af den oprindelige inskription, der dog åbenbart har haft samme indhold, kunne kun skelnes: »Anno D.... 1586... bevilliget ... oc saa ..... tøg ..«, jfr. indb. af Niels Termansen 1908.

Caspar Markdanner (1533-1618) varetog i vid udstrækning kirkernes interesse, fortrinsvis omkring sin hovedgård, Rønninge Søgård på Fyn, samt i og omkring Kolding, hvor han 1585-1617 var lensmand. I Anst hrd., hvor han besad en gammel sædegård, er hans navn også bevaret på inventar i Gesten og Skanderup kirker, samt på såvel inventar som bygning (tårnet) i Anst kirke.

[53] Jfr. hvidmalet kursivindskrift på postamentets nordside: »Istandsat 1908 af Maler / Niels Termansen

Fig. 41. (†)Sygesæt, anskaffet 1860 (s. 2434). NE fot. 1985. – *Krankengeräte, 1860 erworben.*

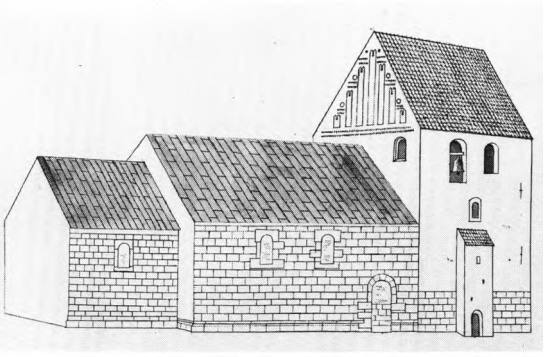

Fig. 42. Kirken set fra nordøst. Pennetegning af J. G. Burman Becker 1861. Det kgl. Bibliotek. – *Die Kirche von Nordosten. Federzeichnung 1861.*

under / Nationalmuseets Tilsyn«. Af den oprindelige indskrift på søndre postamentvinge, ligesom pendanten mod nord opmalet 1685, kunne 1908 kun skelnes: »Gud til Ære oc ...«.

[54] Jfr. røntgenundersøgelse af tavlen, foretaget 1987.

[55] Fremstillingen har sandsynligvis et forlæg i et stik udført af Aegidius Sadeler, jfr. Hollstein's Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts, ca. 1450-1700, vol. XXI, 18, med pl. 51, vol. XXII, 14, Amsterdam 1980. Jfr. desuden Korsfæstelsen på altertavlen i Sønderborg slotskirke, tilskrevet Frans Floris, DK. SJyll. s. 2134.

[56] Christie: Ikonografi, II, 163.

[57] Note 15 og LA Vib. Ribe bispearkiv. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4.772). Bemalingen 1685 bestod, udover opmalinger af indskrifterne på postamentvingerne, af en lettere retouche af træværkets farver, samt sandsynligvis opfriskning (fornyelse?) af malerierne. Stafferingen 1758 var tilsyneladende fuldt dækkende og domineredes af grønt, rødt og guld. Topstykkets søjler var marmorerede. I dettes felter var malet Frederik V.s og dronning Juliane Maries kronede navnetræk, jfr. indb. af Niels Termansen 1908.

[58] Note 21. 1908 fandtes en indskrift på postamentet, der fortalte, at tavlens opmaling var sket 1851, da Ebbe Nielsen var kirkens værge.

[59] Indb. af Niels Termansen 1908.

[60] Jfr. altermalerier i Grene (s. 2275) og Gesten.

[61] Note 22 og 45.

[62] Linierne er hentet fra et klagedigt forfattet af daværende sognepræst Albert Thura: Kort Beskrivelse over dend Ildebrand, som Aar 1728 lagde i Aske Leirskov Præstegaard. Nu anden gang oplagt, tilligemed samme Autors modige Taare over Kjøbenhavns Ildebrand, 1730 (facsimiletryk med indledning af Bjørn Kornerup, 1945, s. 50). Om branden, jfr. desuden P. Eliassen: Historiske Strejftog i Kolding og omegn, Kolding 1923, s. 155-60.

63 Note 19. Dette år ønskedes porcelænsalterkanden erstattet af en kande, man kunne få hånden ned i.
64 Jfr. Thura (note 62), s. 50.
65 Note 20. Sættet kostede 16 rdl 2 mk.
66 Note 12. For reparationen blev betalt 1 1/2 sld., for nyudførelsen af den ene stage 5 sld. 1 mk.
67 LA Vib. Regnskabsbog for Jordrup kirke 1617-56 (C. KRB. 245).
68 Note 45. Både 1700 og 1725 er stagerne nævnt uden angivelse af hvilken kirke, de tilhører, jfr. note 22.
69 Note 19. Samme år er ægte alterlys dog blandt synets ønsker.
70 Note 19 og 21.
71 1962-63 blev knæfaldet forhøjet, jfr. kirkeprotokol 1944f.
72 RA DaKanc. F 47. Indberetninger fra gejstligheden om kirkernes tilstand 1792.
73 Halvsøjler med kapitæler kendetegner også fontene i Anst og Vedsted, mens bladranken mangler på fonten i Anst, hvor arkadefelterne til gengæld udfyldes af figurer.
74 LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetninger. Kirke- og præstegårdssyn 1816-25 (C 4.710).
75 Note 21. 1846 og 1847 påpegede synet, at fonten enten burde stå ved korets nordside eller på sin tidligere plads »ved korets indgang«.
76 Fortegnelse udgivet af Guldsmedefagets fællesråd 1976, s. 26.
77 Note 19. Ønsket om en messingkande 1891 kan sikkert sammenholdes med en regning fra samme år, indgivet af V. Steinfal for en vandkande til en værdi af 22 kr.
78 S. Tito Achen: Danske adelsvåbener, 1973, s. 353.
79 Note 15 og præsteindberetninger (note 57).
80 Felterne har oprindelig båret reliefversaler, men disse fandtes 1908 kun bevaret på det femte, nu halvvejs fjernede (væg)fag.
81 Ved stolens restaurering fandtes således hverken spor af kridtgrund eller oprindelig bemaling.
82 Da frisens ene side fandtes fornyet, jfr. brev fra Niels Termansen til NM 21. aug. 1908, er indskriftens sidste del, fra »n me ...«, er tilføjet 1908. Citatet er ikke helt korrekt i forhold til den latinske originaltekst (Vulgata).
83 Jfr. indb. af Niels Termansen 1908. Termansen restaurerede alterbordsforsiden i Saksild samme år, som han arbejdede i Lejrskov.
84 Note 20 og 21.
85 Note 21. I al fald stolene i kirkens vestende, på det nedrevne (†)pulpiturs plads, blev udført af Christen Snedker og Christian Pedersen, jfr. note 20.
86 Jfr. inventarium 1862 (note 19). Stolen var stadig placeret i koret.
87 Kirkeprotokol 1944f. (synsprotokol; indeholder syn fra og med 1925).
88 Note 21. Jfr. (kortfattet) beskrivelse af stolen 1862 (note 19).
89 Slidsen er ikke, som i Gesten, forsynet med tragt, men blot flankeret af et par opadvippede stykker jern. Et brud i lågets ene hjørne er repareret med et indvendig pånittet jernstykke.
90 Note 19. En påtænkt anskaffelse af to kirkebøsser 1923 synes ikke effektueret.
91 Note 79. HofmFund. nævner, at klokken er givet til kirketavlen, mens der i præsteindberetningen er brugt udtrykket: »de fattiges tavle«. Begrebet kirketavle synes almindeligvis brugt om en pengetavle. Af regnskaberne for S. Knuds kirke i Odense fremgår dog, at en tavle også kan være en klingpung, jfr. LA Fyn, S. Knuds kirkeinspektionsarkiv, rgsk. 1754-59, og 1776-81.
92 Note 12. Til hver dør medgik tre egefjæle, hver på seks alens længde.
93 Slægtens våben er almindeligvis gengivet som en hvid bjælke på sort bund, men farverne kan dog byttes om, jfr. S. Tito Achen (note 78), s. 337.
94 LA Vib. Ribe bispearkiv. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4.772).
95 En plade i facaden bærer versalindskriften: »Til minde om Koed Dahl, Stenvad Mølle / skænket af hans søster M. Dahl Paulin / 1950«.
96 Frederik og Emil Nielsen: Orgelfortegnelse.
97 1923 ønskedes en nummertavle med tilhørende tal anskaffet, jfr. note 19. Tre nummertavler er nævnt i inventariet o. 1925, jfr. note 87.
98 Note 19. Tavlerne skulle 1887 opmales, jfr. note 21.
99 Dette år anskaffedes tre nye lamper og kæder for 49 kroner, jfr. note 19.
100 Klokken er af Uldall s. 133 knyttet til en gruppe udført af en unævnt støber med hjemsted på Mors.
101 I forbindelse med en istandsættelse af tårnets tagværk blev klokkestolen dette år udskiftet, jfr. note 29.
102 DaAtlas, IV.
103 Note 15 og 102.

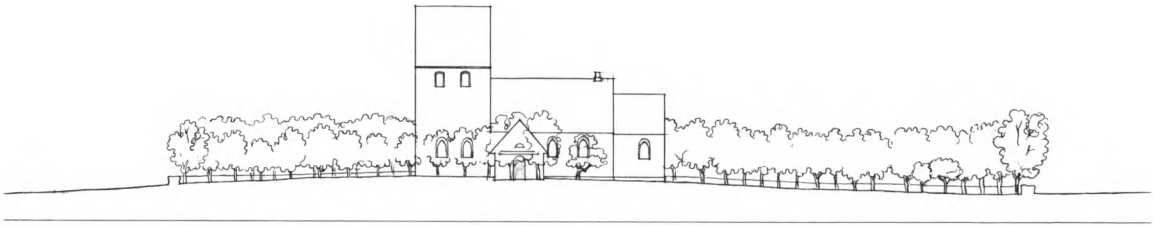

Fig. 43. Snit gennem kirkegård, set mod nord (sml. fig. 3). 1:1000. – *Querschnitt durch den Friedhof gegen Norden.*